

DEN EIDOLISKE FREMTONING En psykologisk præcisering af billedskaben

Bjarne S. Funch

Wer sich über die Wirklichkeit
nicht hinauswagt, der wird nie die
Wahrheit erobern.

Schiller

Indføring

Vor undren er gentagende over for billedkunsten. Lige fra den naive udstillingsgæst til den belæste specialist lyder de selv samme spørgsmål. Hvordan skal det billede forstås? Hvilken betydning har billedkunsten for samfundet? Hvorfor bliver man billedkunstner?

Min nysgerrighed ligger på samme almene og generelle plan. Men i stedet for at tage udgangspunkt i billedet eller samfundet, har jeg ud fra min psykologiske interesse centreret mig omkring personen. Ikke kunstneren som person, men den psykiske arbejdsproces, der ligger bag ethvert billedkunstnerisk produkt.

Den samme interesse har tidligere fundet forskellige svar. Psykoanalysen henfører til sublimeringsmekanismen og den omfattende kreativitetsforskning fremhæver evner som originalitet, fantasi, iderigdom og fleksibilitet. Mange myter er ført i deres kølvand.

Det har ikke været min hensigt, at forklare billedkunstnerisk skaben, men derimod at søge ind til dens kerne, fornemme den og give denne fornemmelse en beskrivelse, der ligger så tæt som muligt. Mit baggrundsmateriale er derfor heller ikke hentet fra teoretiske tilgange, men omkring udøvere og deres praktiske situation. Mine iagttagelser er stykgods, der danner forudsætninger for den samlede beskrivelse. En beskrivelse, der uden at rumme det konkrete, søger at fange det, der er fælles og samtidig enestående for den billedskabende proces.

I første del »Det kløvede øje« udgør den menneskelige perception og indre billedlige forestillinger en samlet helhed. Det er den oplevelsesverden, der på grundlag af dens billedlige fremtrædelsesform, udgør forudsætningen for billedfremstilling. Væsentligt for denne del er, at præcisere at vi konfronteres med denne verden på radikalt forskellige måder. At vi både kan

være opslugt af den uden tanke på den og os selv, og vi kan opleve den som noget forskelligt fra os selv. Der tales om »at se« og om »at opleve«. Da det så at sige er den samme verden vi konfronteres med blot på vidt forskellig måde, gøres der et forsøg på at karakterisere disse ud fra nogle af de mest genkendelige dimensioner.

De fleste kender fra det daglige eller måske fra en rejse at pludselig at se noget, der gør et umådeligt indtryk på en. Ikke fordi der sker noget voldsomt, men fordi tingene giver et synsmæssigt indtryk. Det virker meget stærkt og står ganske klart, selv om man ikke er i stand til at afgøre, hvad det skyldes. Dette indtryk kan i erindringerne vende tilbage igen og igen. Anden del »Den eidoliske fremtoning« er et forsøg på at præcisere nogle af disse forhold, som er afgørende for det billedskabende arbejde. Vort bevidsthedsforhold til verden opfattes ikke som noget for én gang fastlagt, men som en framadskridende proces, hvori vor egen aktive deltagelse er afgørende for vort til såvel vor indre som ydre verden. Beskrivelsen deles i tre dimensioner med en vis referens til det erkendelsesmæssige, det viljemæssige og det følelsesmæssige. Først præciseres hvorledes vi gennem erfaringen afgrænser og genkender det vi ser og forestiller os. Og specielt hvorledes vi til tider når grænserne for det begribelige. Dernæst hvorledes vi må gribe ind i en levende pulserende verden for overhovedet at få et forhold til den. At formningen er en grundlæggende proces, der må give tingene deres unikke framtrædelsesform uden at fratage dem deres levende identitet. Til slut præciseres intensitetens dimension. At noget fremstår spændingsfyldt på baggrund af livets tildragelser. At det ligefrem slår os i øjnene og hvorledes det er ansporende og afgørende for vor måde at opleve tingene på.

I sidste og tredje del »Mønstre i og udenom« berøres visse perspektiver af det foregående. At den eidoliske fremtoning ikke blot er psykologisk forudsætning for billedskaben, men at den også kan give baggrund til forskellige mønstre for en praksis. Hvorledes indlevelsen er forudsætning, men har sine naturlige begrænsninger og i praksis kan have forskellig tilgang. Desuden hvorledes den eidoliske fremtoning og billedskaben kan indgå i forskellige samspil i den billedskabende udøvelse. Og til slut det billedlige resultat – billedkunsten som produkt af en psykologisk/menneskelig proces og som anledning til en ny beskuelse.

Beskrivelsens form i disse tre dele er præciserende. Hvilket vil sige, at beskrivelsen er tilnærmet den oplevede virkelighed så meget som muligt. Dette får en sproglig konsekvens, da beskrivelsen ikke blot skal præcisere eller definere en tankegang, men også må tilkendegive virkelighedens nuancer og nuancer. Præciseringens mål er derfor også at vække læserens egne erfaringer og initiativer og ikke at formidle en analytisk model. Således er det tekstens ideelle mål at opheve sig selv.

Grundlæggende for beskrivelsen i sin helhed er virkelighedens og sandhedens erkendelsesmæssige flygtighed. At intet er bestandigere end det ubestandige. Og alligevel ser jeg det som nødvendigt, at nå ind til en fortroilig omkring de fænomener, der undrer os; men at vor forståelse og beskrivelse i sig selv kun forbliver én og midlertidig vej hertil. En konstruktiv nihilisme.

Det kløvede øje

En finger på en dugtæt rude. Et spejl. En verden aftegner sig i usynligheden og forbliver – i sin evige bevægelighed.

En verden vi kender, men ikke kendte, kun gennem berøringens fortrolighed. I begyndelsen kun uskyldighedens spejl; men snart tryllespejlets egen verden. En aftegning bliver sin egen, og en ny verden opstår.

I interessen for de billedlige ressourcer, hvori billedskaben kan hente psykologisk forståelse, er oprindelsens nærhed i sig selv betydningsløs, men alligevel en begyndelse. Vor berøring med verden samler sig om øjet, når vi taler om den sete verden. Ikke fordi det er den eneste vej hertil, men fordi den er central. Heri ligger også et ophav til en anden side af vor billedlige verden, nemlig en indre. Trods denne oprindelighed synes der ikke at være vedvarende afhængighed. At et hus ligger, hvor træet tidligere stod, betyder ikke at huset er afhængigt af træet.

Den billedlige verden, som jeg fremover vil kalde den idoliske, præciserer menneskets indre billeder i alle dets aspekter og kvaliteter til forskel og adskillelse fra de ydre manifestationer, vi ellers kalder billeder. Begrebet »eidolisk« stammer fra det græske ord *εἰδωλον* som betyder: billede, skygbillede, afbillede, billede i sjælen, forestilling, afgudsbillede.

Den idoliske verden kan vi henholde til to abstraktioner på hver sin side af øjet. En omverden og en indverden. Adskilt men uadskillelige. Fastholdt men u-gribelige og i evig bevægelighed.

Vor nærhed til omverden ligger i iagttagelsen eller perceptionen; mens nærheden til indverden har fundet mange navne. I række: drømmen, forestillingerne, fantasierne, erindringerne, illusionerne, visionerne, hallucinationerne, åbenbaringerne, synerne, synæstesierne, de hypnagoge billeddannelser, clairvoyance og sikkert endnu flere. Udmærket i forskellighed og om-sig-griben, men fælles om et eidolisk aspekt. En fælleshed jeg fremover vil fastholde ene gennem begrebet fantasi.

Perceptionen og fantasien i én begyndelse uadskillelige og ubegribelige: I enhed en levende og ændrende eidolisk verden, hvori menneskeligheden og den menneskelige omsætning endnu er tilbageholdt. Men snart på vej imod det velkendte. Berøringens afsæt toner frem. Vi ser noget. Vi fantaserer noget.

Denne del af den idoliske verden er den grebne og begrebne. Afsat som

isblomster på ruden. Blivende men ikke nødvendigvis forblivende. Det vi kender, det vi kendte.

Denne eidoliske verden, der altså allerede aftegner sine forskelligheder, er det land hvori denne fremstilling vil søge en baggrund og forståelse af billedskaben. Og selv om der ligger en begyndelsesproblematik, er det eidoliske aspekt det fremstående. En fremtræden der skal tages i sin egen gylldighed. At selv om vor enhed med den eidoliske verden også fremtræder med andre og forskelligartede præciseringer som f.eks. forskellighed mellem perception og fantasi, skal disse opfattes i niveau med hinanden. De har et fælles ubestemt udgangspunkt og er ikke i betinget afhængighedsforhold til hinanden. At der også er en indre bevægelighed i den eidoliske verden tillægges her en afgørende betydning. At afsættet og omsætningen nuancerer den eidoliske verden giver her vilkår for én udredning omkring den billedskabende proces.

At »se«

Den eidoliske verden synes i vor omgang at være selvfølgelig og ligetil. På én gang fremmed fra os og dog nødvendig i os. Netop i perceptionen og fantasien gribes vi af det be-givende/det be-tydende og er i opmærksomheden i dette i sig selv, sjældent henledes vi i opmærksomhed omkring dette. Men vor formel i så henseende er fremmedheden. I vort umiddelbare forhold til det iagttagede og fantaserede er vi modtager for noget ude- eller indefra – noget for os fremmed. Ikke på den måde, at det er nyt, og heller ikke på den måde at det ikke vedrører os – det kan endda være særdeles velkendt og oprørende; men på den måde at disse »ting« i omverdenen eller indverdenen ikke opleves som del af os som mennesker. Vi ser og vi er afgrænset fra det, som vi iagttager eller fantaserer om. Afstanden/fremmedheden er en ureflekteret selvfølgelig, og dog den første refleksion herom.

Vi skal derimod ikke bevæge os langt ind i menneskeslivets eidoliske vilkår, før det står fast, at dette er en abstraktion med tyngende begrænsninger. Vor deltagelse kan ikke begrænses til denne to-sidethed. Vi kan dårligt tænke os de eidoliske dannelser uden deres relation til os, og det er det vi må.

På tidspunkter, hvor refleksionen ikke er deltagende, henglider vi i en deltagelse, som ikke rummer en fremmedhed. I perceptionen »ser« vi omgivelserne på en måde, at vi ikke fornemmer afstand mellem os som iagttager og det iagttagne. Vi er ude i tingene – vi er opslugt.

Gribende kender vi det samme fra fantasien, hvor vi f.eks. i drømmen lever med, hengiven til denne indverdens forgodtbefindende. Ingen ydre vilje formår at trænge igennem og øve indflydelse. Vi er der og ingen andre steder. Men sker det, splintres vor sæbeboble, og i et nu er et stort sceneri kun en fugtighed på en ny verden. Opvågningen tildrager sig vore kendte identi-

tetsgrænser som nye forudsætninger.

Deltagelse er således ofte et aspekt ved vore eidoliske dannelser. Refleksionen er fraværende og dermed også den indgribende mulighed.

Dette er den levende proces. De eidoliske dannelser flyder i deres egen udvikling, hvor også vi er deltagende. Intet er grebet og fastlåst som fotografiet, men alt er skiftende og pulserende, uden dog dette i sig selv er begrebet. Vi er en del i en evig flydende proces, hvor alt er under forandring, selv de såkaldte døde ting bliver indfanget i dette liv og bliver levende. Derfor vil denne væren i den eidoliske verden være benævnt ved: eidoliske levelser (til forskel fra, som vi senere skal se, eidoliske oplevelser – altså leve op, leve »igen«). Den eidoliske levelse synes at karakteriseres ved tid, men næppe som vi kender den. Der er nemlig ingen overordnet skuen på denne proces – den lever i sig selv – og dermed synes også vor kendte tidsoplevelse af den ene eller anden art at være en umulighed. Kun abstraktionen, hvor foranderligheden fordrer tiden, må vi acceptere denne som et grundlæggende men processen uvedkommende princip. Nu er herskende, men et nu uden før og efter.

Hvor der ikke hersker grænser, findes heller ikke steder. Det eidoliske aspekt i disse levelser synes ikke at kunne bestemmes ved tilegnelse. Det er ikke os, der har eidoliske levelser, og dog vil de ikke være os foruden. Grænserne mellem os og det er ikke. Afstande ligeså lidt. Som det. Eller rettere vore ellers så nødvendige identitet som iagttager/modtager og dermed centrum for det iagttagne eller fantaserede er ikke. Om den eidoliske verden er i os eller vi i den er i levelsen ubestemt. Spørgsmålet melder sig ikke, hvilket også betyder at intet er udenfor, og alt indenfor – os selv ikke mindst. Forandringen er løbende, uden at den beherskes af noget udefrakommende, selv om det kommer ude-fra. Men »stedet« hverken inde eller ude er ikke i levelsen. Alt er her – eller der. Ingen-steder. Noget er hverken tilstedeværende eller fraværende. Vi »ser« det hele og dog ingen-ting. Det er intet som vi. Det er der, og dog er det ikke noget. Alt er der og alligevel ikke noget. Også »noget« og dets præcisering synes at være en absurditet i den eidoliske levelse. Differentieringen og bestemmelsen, som ellers udgår fra os selv, er her ingen mulighed.

Vi »ser«, men vi ser ikke noget. Vi er, men vi er ikke noget. Det betyder et frafald og en løsgørelse fra den almindelige opfatten og benævnelsen, som i øvrigt er så herskende i vor eidoliske verden. Levelsen er ikke del af netop den. Uden afgrænsning og uden bestemmelsen er den eidoliske levelse uden noget. Navnet er derfor ingen mulighed. Navnet, som vi ellers så uløseligt knytter til tingene, er ikke i begyndelsen. Den overskuende erkendelse er ikke, og vor perception og/eller fantasi er således totalt udelukkende vor bevidsthed om det vi perciperer eller fantaserer. Det er ikke.

Det vil derfor være ulogisk at tale om, at vi perciperer eller fantaserer om et eller andet – da dette er ubestemt. Som fællesbetegnelse vil jeg derfor bruge begrebet at »se« når der er tale om eidoliske levelser.

Når vi »ser«, mister alt i verden vor interesse. Vi er ikke interesseret. Vi er ikke. Det er ikke. Vi er. Det er. Vi-det-er. Dette er ikke uden intensitet, men ikke målbar/mærkbar intensitet. Den forbliver således i sin ubemærkethed uden at ikke-være. Spændtheden som spændingen i alle sine intensiteter berører ikke det »sete«, selv om den med menneskeligheden er delta-gende. Og således med i muligheden af hele det »følelsesmæssige« spektrum.

Mange vil påpege den eidoliske levelses emotionelle/følelsesmæssige side til forskel fra den intellektuelle, men heller ikke en sådan præcisering holder, selv følelsen er ikke uddifferentieret levelsens enhed og slet ikke som følelser af forskellig karakter. Men en sådan opfattelse hænger antagelig sammen med, at når den eidoliske levelse ophører og alligevel påkalder en opmærksomhed, er det følelsesmæssige aspekt i visse situationer – måske oftest – det der først begribes, hvorefter den mere intellektuelle præcisering kommer bagefter; hvis den overhovedet kommer. Indtrykket, hvis begyndelse oftest er at finde i det »sete«, vidner på denne tendens – ingen stilstand eller manglende kraft – tværtimod – men denne u-for-løsthed, som kræver sin fulde opmærksomhed til sin forløsning, hvis den ikke skal henvises til en kliché. Indlevelsen i sin totalitet kan ligeledes næppe betegnes som kraftløs, men dennes præcisering og betydning fortøner sig i intet-heden.

Ingen veje, vilje eller valg gives i den eidoliske levelse. Ønskerne, hensigterne, bestræbelserne og volden synes hinsides det »sete«. Når vi »ser«, er der ikke mål for øje, hvilket naturligvis nøje hører sammen med de manglende grænser og tid. Målet »ses« ikke. Lige-gyldigheden. Men ikke ligegyldighed og hensynsløshed, da den søgen, som i og med sig gemmer det negative såvel som det positive, også rummer en uden-for-sig-selv, der ikke mæser sig på i levelsen. Det er naturens bestræbelse. En vækst i ubestemmelighed, hvis resultater kun kan vurderes. Det »sete« vælger ikke, søger ikke, det er prisgivet. U-fortalt. Enhed, uafhængighed er således den eidoliske levelses fattige beskrivelse i sin righed. Trods dette finder vi her kilden til den fattigdom vi så rigt besmykker os med. Og således også den billedlige skaben, som her tilnærmes.

At opleve

I og med refleksionen kommer afstanden/fremmedheden. Den er der i sin upåagtethed, men alligevel forudsætningen for den stillingtagen vi oplever i den eidoliske verden. Den eidoliske oplevelses-verden, der kommer heraf, er den vi almindeligvis tænker *på*, og taler *om*.

Pludselig og ubemærket gribes det »sete«, der er ingen bevægelse mere. Noget bliver fastholdt. Dets tid i væren ophører, og dette et-eller-andet-noget toner frem som figur på grund. Ud af enhed træder helheder frem. Den eidoliske dannelse er noget – dette noget vil blive kaldt det eidoliske emne.

Det eidoliske emne fremstår i sin egenhed, dets ideal står i klarhed og velafgrænsethed til sine omgivelser, således som vi kender det, når vi iagttager en ven, en blomst, et skuespil etc. Alt står med og i sin egen betydning.

Med refleksionen, som griber ind og i et nu fastholder, opstår en brugbarhed med mange veje. Dette før ubestemte og ubestemmelige bliver nu oplevet, hvilket vil sige, at det indgydes nyt liv – forskelligt fra det »sete«. Dette er som genskinnet, der er noget i sig selv og samtidig afhængigt af noget ikke-værende og ikke-tilstedeværende.

I den menneskelige refleksion overgives den eidoliske dannelse til en række muligheder. Brugte og mere eller mindre i sig selv velkendte. Med standsningen i det »sete« begynder afgrænsningen og betydningen, dermed er mulighederne allerede i anvendelse. Hvilke muligheder, der i det enkelte øjeblik fremstår, skal ikke her gøres til genstand for nærmere overvejelser.

Fastholdelsen, afgrænsningen synes at høre sammen med et grundlag, hvor navnet er oplevelsesaspekt. I vor perception eller fantasi toner emnet frem i sin egenhed.

En fisk svømmer fantasiløs i det forplumrede vand. Måske passerer det blot vor opmærksomhed, måske indkredsnes emnet. Det er en fisk, ja en forrel – måske den samme, som for blot få minutter siden kom forbi. Emners afgrænsning er skiftende og søgende et eller andet niveau, hvor kun navnet er vor erkendelsesmæssige mulighed. Emnet er dette mærke, som alligevel er selve emnet fraværende. Det er det tavse, usynlige navn vi når. En skrift som aldrig bliver skrevet. Et ord som aldrig bliver udsagt. Alligevel er det så selvskrævet, at det ikke behøves i den eidoliske oplevelse. Kun *om* bliver det nødvendigt. Af de aspekter ved det eidoliske emne, som skal beskrives i det følgende, må dette navn sammen med intensiteten antages at være af så generel kvalitet, at de kan syne som emnets abstrakte identitet.

Det eidoliske emne ud-mærker sig først og fremmest ved sin selvstændighed – det er i sig selv noget, som er forskelligt fra andet. Dermed opstår relationen i sin ubemærkethed. Noget er forskelligt fra noget andet. Uden at forskelligheden i sig selv er underlagt refleksionens opmærksomhed.

En afgørende underliggende relation er os selv i forhold til det perciperende eller fantaserede, hver især det førstnævnte klart – ja gennemsigtigt – viser sig i sin forskellighed og ikke-til-hørende os selv som menneske. Objekt-subjekt relationen er indarbejdet i vor eidoliske oplevelse. Dette betyder ikke, at den i sig selv er fremhævet og står i vor oplevelse. Dette er en problematik, som kan blive afgørende for forståelsen af den eidoliske oplevelse. Her er vi generelt set ikke selv emne for vor bevidsthed. Der er således ikke tale om, at vi selv er bevidste omkring det, vi er bevidst. Selv om dette naturligtvis også er en mulighed. Gang på gang lader vi os i vor refleksion narre til at forveksle denne »selvbevidsthed« med selve oplevelsen. Den eidoliske oplevelse udmærker sig først og fremmest ved at emnet fremstår med en eller anden præcisering. En præcisering vi ikke selv i det samme øjeblik er os bevidst.

Det førstnævnte aspekt i denne præcisering var forskelligheden, afstanden og afgrænsningen til os selv som menneske.

Et andet aspekt, som allerede berøres ved det nævnte, er det eidoliske emnes realitet. Der synes en uhæmmet tendens til at adskille den eidoliske verden i det, som jeg har nævnt ved indverden og omverden, og dog her har set mig nødsaget til at samstille igen. Men i vor indlæring synes denne adskillelse som en nødvendighed, til trods for at den bestemt ikke altid står på en rationel baggrund. Det fremstår således som en nærliggende klarhed, om den eidoliske oplevelse placerer sig i vor omverden eller i vor indverden. Så indarbejdet er dette aspekt, at det straks, men kun selv træder frem, hvor denne adskillelse ikke er ligetil. Træder perceptionen i fantasiens plads eller omvendt, bryder det givne sammen, såfremt forviklingen ikke samtidig er påfaldende. Samtidig synes en klar forrang i vor omdømme af den perciperede omverden. Fantasiens brugbarhed ligger os fjernt. Den bruger ikke og tillægges ingen større betydning, mens der i den perciperede verden ligger afmærkninger, som vi ikke tror et liv foruden, hvad i sig selv næppe altid er indbildning.

Denne opsplitning af den eidoliske verden synes at med-ind-drage et parallelt aspekt omkring materie og ånd. Omverdenen, det perciperede, realiteten fastslår sig i vore øjne med materie som karakteristikum. Dette tydeligvis til forskel fra det fantaserede. Luftigheden af det imaterielle ligefrem må høre indverden til. I vor refleksion en uundgåelighed. At vi tillige har vænnet os til at give materialiteten forrang kan antydes. Sådanne vaner mærker sig også i vor eidoliske verden. Ubemærket. Med åbne øjne er vi i konstant berøring med vor omverden, dette uanset vor samtidige interesse. At vor indverden på lignende måde passerer vort »indre« øje er en mulig antagelse, jeg dog ikke ganske har min fortrolighed i. Men omverdenen er den evige afløser. Når dagdrømmen f.eks. ikke i intensitet sørger for sin egen fortsættelse, står omverdenen altid parat enten ved blot at være der – og altid at være der, eller ved at påkalde sig interessen. Dog må det påpeges, at disse »skift« synes at underligge tydelige individuelle vilkår.

Disse indlysende aspekter ved den eidoliske oplevelse – subjekt-objekt, omverden-indverden, materie-ånd – fremstår med en generalitet, som ikke er totalt bærende og skal derfor også stå som antydninger med en udbredelse og bekendthed, som er uomgængelig.

Hele denne hidtidige ind-kredsning af det eidoliske emne kunne antyde en fastslået, ubevægelig, livløs ja totalt afdød verden. Det er den ikke. På den ene side besidder den ikke det »setes« pulseren, men på den anden side kan bevægelsen/væksten/udviklingen i sig selv være genstand for refleksionen. Således er også vor oplevede eidoliske verden fuld af liv og ændring. Og den totale uforanderlighed kendes næppe. Med os selv som iagttagende og fantaserende indpodes også denne foranderlighed, da vi selv indad som udad altid er i bevægelse. Bevægeligheden er således det eneste mulige i menneskelivet.

Dette har medinddraget andre aspekter ved det eidoliske emne. Let-opdukkelige i sig selv, men sjældent i selve perceptionen eller fantasien selvherkende.

Ligesom fastholdelsen søger navnet og er forudsætningen for en slags erkendelsesmæssig præcisering af emnet, er bevægeligheden præget af følelsesmæssig inddragen. Her kunne nuanceringen være målsætningen, men dog er det tvivlsomt, at dette aspekt er rettet erkendelsesmæssigt.

Intensitet synes at fremherske uden ønske om målbarhed. Denne intensitet i alle sine nuancer kan ikke fraskilles den eidoliske oplevelse. Selv om de i almindelighed tillægges det personlige og private – hvilket jeg ikke altid ser mere indlysende end den erkendelsesmæssige side – er den delagtig i den eidoliske oplevelse. Bevægeligheden ligger dybt. De eidoliske dannelser i oplevelsen kan ikke løsgøres fra dette aspekt, hvorend vi søger at placere det i det oplevede univers. Men som fastholdelse er intensiteten uden for interessen – som jo i sandhed er dens egen. At vælge sig selv med sit eget valg ligger naturligt udenfor interessens mulighed.

At betragte interessen som andet og uafhængigt, men samtidig tilhørende det erkendelsesmæssigt afgrænsede er typisk for vor overordnede fastslåelse. Letopdukkelige aspekter som i selve oplevelsen kun er fungerende ved egenværdi. Bevægelighedens fremadrettethed kan ikke tænkes anderledes. Det skete, det værende, det kommende bliver derfor mulighed i oplevelsen – dette naturligvis i deres egen værdi som erindring og forudseelse. Derudover synes kombinationen: afgrænsende fastholdelse og bevægelighed, at medinddrage overgange. Disse overgange fra et til andet har greb i vor grundlag og indgår ofte som aspekt i den eidoliske oplevelse. Noget medfører andet. Eller gangen til det ønskede eller uundgåelige. At således at lægge kræfter i noget udenfor, eksempelvis i det nært forgangne, det underliggende og det kommende er en almindelighed, som er medbeskrivende der eidoliske oplevelse.

En broget verden er den eidoliske oplevelse, hvis aspekter kunne give anledning til uendelig beskrivelse. Generationers erfaringer er indarbejdet og præger i almindeligheden enhver oplevelse. Jeg har blot søgt at antyde visse erkendbare træk, som synes for os at have en vis generalitet. Disse tilflydende betydningsgørende aspekter synes ikke indbyrdes at udgøre et forenende net. Antagelig er de udviklet hver for sig under sine særskilte omstændigheder. Men i det skjulte tilsammen og hver for sig øver de afgørende indflydelse på den eidoliske oplevelse.

En broget verden i konstant udvikling. Vores omgang med verden i eidolisk henseende og i øvrigt tager nyt med sig og bliver derfor aldrig et evigt system af uforanderlige emner. Også en bevægelse.

Den eidoliske fremtoning

Hidtil har bestræbelsen været, at præcisere to forskellige og dog afhængige

enheder: Det »at se« og det »at opleve«. En sådan kategorisering og karakterisering vil altid være en abstraktion – visse aspekter vil blive fastholdt og måske lide herunder, andre udelades. Når talen bliver om den eidoliske fremtoning må adskillelsen delvis ophæves igen. Ikke for at ugyldiggøre den, men for at indføre fremtoningens egne præciseringer.

Den eidoliske fremtoning er den bevidst-gørende proces fra det eidolisk »sete« til det oplevede. Det kunne måske blot betragtes som et kvalitativt spring fra en tilstand til en anden. Men det er det ikke. Den eidoliske fremtoning er en proces med mange momenter. En levende proces, hvor enhver fase er et kampgreb for bare med bevidstheden at holde den fast et øjeblik.

Den eidoliske verden er mange ting og dog den samme. Vi træder således i forskellige forhold til den samme verden. Vi lever med og i en naturbunden proces, men vi magter på den anden side at »standse« denne proces, gøre den til noget ude-forstående, noget vi kan betragte, leve med og gøre brug af. Dette er på en gang den samme og dog så forskellig. Den eidoliske fremtoning er en slags oprindelig proces, hvor vi fra en delagtighed søger at skille os ud og fastholde. Dette er den menneskelige mulighed. De øjeblikke, hvor orgiastisk åndelighed indfinder sig, er ikke kun af emotionel karakter; men indgangen og for opbygningen af de oplevelsesmuligheder vi oftest tager selvfølgelig. Levelsens »tomrum« er også »tom-gang«, hvilket vil sige, at vejene ikke fører til noget – og skal vel heller ikke. Liv her er det eneste, men totalt menneske her synes absurd. Da nirvana næppe kan tænkes som menneskeliv. I øjeblikke kan vi svævende og uden hensigter og parathed nærme os vor egen levelse. Og pludselig fanger vi det »sete« som en rovfugl, der er over sit bytte. Situationen har været ubemærket af en skjult hensigt. »Døden« indtræder. Byttet er en bevidsthed, som i sin begyndelse næppe er særlig bevidst. En bevidsthed, som toner frem af det »setes« muligheder. Vi kunne tale om den første abstraktion selv i sin konkrete form, forstået på den måde, at det »sete« er de uendelige muligheder, mens oplevelsen kun kan arbejde med de begrænsede muligheder. Og disse er netop præciseringer – den fastholden af noget – som fremtoningen indebærer. Af uendeligheden vælger vi vore muligheder, selv om valget i sig selv er os ukendt i øjeblikket.

Endog kender vi sjældent vore valgte muligheder, de fremstår og glider stille ind i fortroligheden. Huskes næppe. Bevidstgøres sjældent uden videre. Men også den videre sag tilhører fremtoningen. Vi begynder at forholde – at gå på afstand af mulighederne. De og vi bliver mere sig selv. Uafhængige. Vores forholden bliver måske at henvende os, vurdere og ændre.

Når den eidoliske fremtoning benævnes som den bevidstgørende proces er dette en tilsnigelse. Fremtoningen er ikke udelukkende en erkendelsesmæssig udviklingsproces. Vor eidoliske verden er netop i allerhøjeste grad præget af andre aspekter på ethvert trin. Varierende i deres dominans og tilbagetrukkethed. Bestemt af det eidoliske aspekt gennem hele processen, således at slutmålet ikke er det begrebslige, men det indre og evt. ydre bil-

ledlige i den yderste menneskelige forarbejdning. Det skal være sagt allerede her, at den højt forarbejdede eidoliske bevidsthed ikke er nødvendig i enhver billedskaben – den er måske endog sjælden. Men at fremtoningen kan betragtes som den akse hvormod enhver billedskaben drejer – med udgangspunkt i det »sete« og med forskellig fremtoningsgrad – vil blive uddybet i afsnittet om Billedskaben.

Det følgende skal være en kort karakteristik af fremtoningsprocessen. Jeg har valgt at angribe opgaven på tre måder. Først en fasebeskrivelse, hvor jeg søger en antydning af nogle trin i fremtoningens udvikling. Dernæst vil jeg opstille et skema, der både antyder udviklingen og vore mere eller mindre etablerede begrebslige bestemmelser desangående. Denne beskrivelse deler sig i tre niveauer: Den erfaringsmæssige præcisering, det formende initiativ, og den ansporende intensitet. Disse anvendes til tredje og sidste beskrivelse, hvor der også søges en præcisering af visse aspekter ved den eidoliske fremtoning.

Den eidoliske fremtoning er i sin oprindelighed en differentieret proces, som jeg her vælger at beskrive i fem forskellige faser.

Opslugthedsfase (levelse): Den eidoliske levelse karakteriseres ved enhed mellem verden (om- og ind-) og den »seende«. Der er tale om en bevægende enhed, hvori ingen afmærkninger forefindes. Således ingen givet-hed og bevidsthed i almindelig betydning. Der findes intet dér eller her og om tingene eller iagttageren er opslugt er ikke tilkendegivet. Denne tilstand adskiller sig naturligvis radiakalt fra alle andre oplevelsesangivelser. Og det er tvivlsomt om den i sin reneste form overhovedet kan angives.

Denne fase kunne utvivlsomt opdeles i endnu et antal faser, men uden synderlig betydning for sammenhængen, dog skal det antydes, at når billedkunsten er i mente, er den eidoliske levelse – d.v.s. levelsen i og med de dannelser som perceptionen og fantasien bibringer – central. At søge dybere og totalt bort fra de eidoliske elementer synes hensigtsløst. Et intet – en lys tågende fordybelse – kan få afgørende betydning, men langt fra nødvendig i den billedlige fase.

Fangefase: At komme beriget ud af den eidoliske levelse er naturligvis et afgørende punkt i fremtoningen. Ofte kan der være tale om liv i levelse og oplevelse uden at det er synderlig forbindelse. D.v.s. at vedkommende lever et etableret oplevelsesliv, at vedkommende af og til gennem tilfældigheder og påvirkninger opluges i intet, uden at disse levelser får synderlig indflydelse på det oplevede. Men i levelsen er en mulig dobbelthed til stede. Hvis jeg kalden den bevidsthedsagtig er det for meget. Det er som det lille supp når badevandet er løbet ud, tilkendegivende at det kar som nu er tomt for et øjeblik siden var fyldt med vand. Noget ganske ubestemt har givet et ekko, som opfanges. På én gang krampagtigt og lejrende blødt og blidt, noget som i samme øjeblik måske forsvinder som dug for solen. Måske aflejredes et mærke af det ubestemte. En sprængende tomhedsfornemmelse. Et bang. Eller måske i bedste fald en eidolisk afmærkning, som ikke opfat-

tes, men uundgåeligt fastholdes – i det ubestemte til det ubestemte. Dog på vej.

Fortrolighedsfase (naturlig oplevelse): Når det eidoliske er nået så langt træder det oftest uafmærket men ikke altid ubemærket ind i vor oplevelsesverden. Dette dog kun på et tidligt trin, hvori kun det ligelige forhold mellem verden og subjekt består. De senere så faste oplevelseskategoriseringer er kun i deres begyndelse. Vi mærker os ikke forskel i det og os, indvendighed og ude, i fasthed eller luftighed. Vore sjælelige forhold ligger i nær og umiddelbar relation. Vi forholder os ikke, vi er i forhold. Således har tingene ingen bestemmelse ud over den konkrete umiddelbare virksomhed. Denne nære kontakt med det eidoliske som stadig er i bevægelighed, kalder jeg den naturlige oplevelse. Der er ingen forbehold, ingen hensigter, det er bare.

Afstandsfasen: Fremtoningsprocessen når ofte ikke længere end den naturlige oplevelse. Vi opnår en nærhed og fortrolighed med den eidoliske verden, uden at kende den. Fra dens helhed har vi endnu ikke udstukket de linier, der bærer kendetheden. Under mange forhold og således også for den billedlige skaben er det næppe nødvendig under alle forhold. Dog åbner fremtoningen også her naturligt nye muligheder.

At bevæge sig frem fra fortroligheden kræver at den pågældende verden gøres til genstand, at der gennem nye dannelser skabes afstand. En dimension, der er at ligne med den rumlige, sættes ind. En sådan perspektivering gør at tingene ikke får lov til at stå i deres enegyldighed, men bliver offer for en iagttagende bevidsthed.

At skabe denne afstand er en faktor i sig selv, som ikke er selvfølgelig, selv om den i sig selv blot er et slags overgangsfænomen. Her er fastholdelsen og den ensrettede bevægelighed trin i abstraktionsprocessen bort fra det »sete« hen mod det bevidste.

Forholde-sig-fase (kulturelig oplevelse/bevidsthed): Først i denne fase, som i denne beskrivelse er den sidste, opnår vi klare forhold til tingene. De bliver fastholdt, mærket og søgt udødeliggjort. Her bliver vor verden bestemt, kategoriseret og sat på plads. Den bliver gjort til genstand i vore tiltag, vurderinger og meddelelser. Her vokser det kendte, forblivende og sikre op. Det vi forholder os til, det vi ligner os med og desværre også det vi oplever os selv med. Denne bevidsthed er den menneskegjorte virkelighed – en virkelighed der i abstraktion ligger levelsen og den naturlige oplevelse fjern. Den er på en gang som den lille ø på oceanet og samtidig øjnes strandbredden knapt inde midt på øen. Denne kulturelighed er vokset frem af en frodighed, som nu kun opnår at blive fornægtet. Det var netop dens store formål. at tage afstand, fornægte og glemme. Luftkastellernes ideal.

Den kulturelige forholden sig er samtidig en mulighed og oftest nødvendighed i en fortsat bevægelse. Det er her valget tages. Ikke kun til det dogmatiserende, men også tilbage til livet. Uden denne bevidsthed vil vi ikke kunne finde indgange til den eidoliske proces og måtte være henvist til nød-

vendigheden og tilfældigheden.

Herefter vil jeg skematizere den selv samme fremtoningsproces gennem bl.a. en række mere velkendte begreber. En detaljeret diskussion heraf vil være halsløs gerning. Af to grunde. For det første ville det være en uendelig opgave. For det andet ville det let blive et spørgsmål om at rimeliggøre de anvendte begreber, kategoriseringer og relationer. Hensigten her er blot at antyde fremtoningsideens rimelighed.

Levelse		Oplevelse			
Ren væren	Overgang	Naturlig forholde sig		Kulturelig forholde sig	
Liv	Fastholde	Forme	Vilje	Handle/udøve	Æstetik
Liv	Intensitet	Sinds- stemning	Følelse	Vurdere/dømme	Etik
Liv	Afgrænse	Forstå	Erkendelse	Tænke/tale	Logik

Levelsens beskrivelse ligger som sagt uden for vor mulighed og betegnes altså her blot ved »liv«. Derpå ser vi overgangsproblematikken fra levelse til oplevelse udtrykt ved begreberne: at fastholde, intensitet og at afgrænse. Disse skal næppe opfattes i gængs betydning. Men bruges her til at antyde sider af gangefasen – forsøget på at fastholde det flygtige måske allerede forsvundne, den intentistet som nærheden skaber og til slut den enheds-karakter hvormed det netop levede stadig frembærer.

Oplevelsen er i almenhed opfattet som et forholdsvist afklaret og enkelt problem. Er der eller ikke. Men så enkelt er det næppe. Oplevelsen er et kompliceret fænomen, som vi kun i yderste abstraktion kan opfatte under ét. Her opdeles den i to kategorier – nemlig den naturlige og kulturelle oplevelse. I førstnævnte er vi i nær og umiddelbar kontakt med vor verden. Vi er udfarende, formende over for vore omgivelser og forestillinger. Vi er involveret, berørt og følgende over for det der sker. Og vi modtager, fatter og forstår de forekommende fænomener. Alt på et plan, hvor vi ikke i samme øjeblik er de samme forhold bevidst. Vi lever med dem uden bevidsthedens omsvøb. I gammel psykologi mente man sig i stand til at reducere sig ned til tre kvalitativt forskellige aspekter ved den menneskelige psyke: vilje, følelse og erkendelse. Det er klart, at dette er en reduktion, der i visse forhold er meget uhensigtsmæssig. Bl.a. her hvor den naturlige oplevelse netop karakteriserer sig ved en integration af i al fald disse aspekter, da den altid optræder og udmærker sig ved sin helhedskarakter. Kun analysen opløser den.

Andet trin i oplevelsen er den kulturelle. Dette er en forholde sig til tingene på den ene eller anden måde – eller i køn forening/forvirring. Vi handler og bearbejder vore omgivelser – sjældnere vor indverden – efter plan. Vi vurderer og tager stilling. Vi tænker, analyserer og udtrykkes os.

Alle disse menneskelige aktiviteter, som psykologien netop har ment at være læren om. Disse fænomener som igen danner grundlaget for æstetik, etik og logik. Disse lærer om det smukke, rigtige og sande har naturligvis ligeledes naturligt aldrig kunnet holde sig inden for de afstukne rammer. Alligevel afspejler denne dogmatik i enhver problematisering på området. Skulle man for sjov indtænke fremtoningen i de samme baner, måtte det blive en lære om ærligheden. En bestræbelse der ville integrere de tre nævnte. Et grundlag hvorpå det billedkunstneriske produkt kunne lade sig vurdere. Ja-ja.

Denne skematiserede tredeling giver anledning til følgende bestræbelse på at præcisere væsentlige af den eidoliske fremtoning.

Ved beskuen af oplevelsen falder betydningen i øjnene. Erkendelsen berøver os den smule fornuft vi besidder. Derfor vil jeg først søge forholdene om den eidoliske erkendelse. Dernæst de sider som traditionelt opfattes som kunstnerens styrke – det formende initiativ. Til slut intensiteten. Alle tre er de analytiske abstrakte momenter, der dog alle fremstår med oplevede aspekter.

Den erfaringsmæssige præcisering

At afgrænse, udelukke og bestemme er erkendelsens første mærker. Velkendte fra andre af livets facetter og ofte opfattet som tankens fremtoning. Generelt er vor kulturelle forholdene os til den eidoliske verden præget af tankens magt. En indflydelse der gør sig gældende langt ind på områder af menneskelig spænding og kraft, således at disse ikke opfanges på deres egen fremtonings præmisser, men på erfaringens præcisering.

Den eidoliske oplevelse i fastholdelse og bevægelse fremtoner på ethvert niveau med en eller anden givethed. Det er noget. Noget der nok toner frem fra det »sete«, men ikke i sig selv finder sin betydningsform. Formningen er fremtoningen uafhængig og nødvendig. Dette betyder kort, at den eidoliske oplevelse indgår i en »generalisering«, som vi mennesker bærer rundt på. Således tilskæres det »sete« til givethed, som ikke er os fremmed. Det fremstår i reglen med fortrolighedens betydning. Med mindre at dette ikke var tilfældet, måtte vi hver gang stå over for det totalt ukendte, og intet genkendtes uden at det var den totale stilstand. Blomstens blomst-lighed ville ikke være og måtte derfor fremstå som enestående. En eneståenhed vi nok kender fra det individuelle, men ikke i uafhængighed af fællesheden i andre oplevelsesmuligheder over for det samme.

Denne menneskelige formning, hvormed vi altid er beredt til at i-møde-gå verden, vil jeg kalde den erfaringsmæssige præcisering.

Ubemærket ligger abstraktionen under fremtoningen. Det »sete«, der uden at være noget og samtidig rummer de uanede og ubegrænsede muligheder, kan ikke i sin uendelige mangfoldighed overbringes i oplevelsen. Oplevelsen er begrænsningens kunst. Hvad det »sete« ikke behøver er forudsætningen i det oplevede. Et valg er sket. Hvilket i logik vil sige, at ab-

straktionen udelader muligheder, men her klart de ukendte muligheder. Oplevelsens fremtoning er vor – ikke vort bevidste valg. Prisdgivningen er vor situation. Så hård at den ofte i sig selv er udelukket.

Langsomt bliver vi os selv – omgivende og indgivende os de omstændigheder, som oplevelsens emner angiver. Dette er dog langt fra en fast angivelse. I oplevelsens tidlige faser synes præciseringerne som operative muligheder fjerne. Vi tænker ikke på tingene, de forefindes bare – oftest som det mest selvfølgelige i verden. Så selvfølgelige at vi ikke bemærker dem i gængs forstand. Vi hverken aktivt eller passivt gemmer momenter til hukommelsen. Og dog er der klart, ligetil og uden omsvøb.

Måske er denne oplevelsestilstand den mest almindelige. Men da den ikke er fastholdt er det naturligt heller ikke denne, der optager vor erindring.

Vi går en tur langs stranden – vi ser skibe sejle forbi, kystlandskabet skifter og for hvert skridt, vi tager kommer nye ting og variationer. Variationer vi umærket er fortrolige med. Men hvor meget husker vi umiddelbart fra denne tur? Vi kan gentage dele af turen i forestillingen og mange ting vil dukke op igen. Men alligevel et pauvert resultat i forhold til de muligheder der var. Dertil skal siges, at vi næppe ville få taget mere end to skridt, hvis det var et ønske eller en nødvendighed at fremtone enhver iagttagelse frem til vor erkendelses mulighed. Vi må konstatere, at vi ikke gør det, og at det heller ikke er nødvendigt. Således når mange ting os i dagligdagen på dette forholdsvis uforarbejdede stade. Der er ingen besynderlighed heri, vi omgås disse forhold i naturlighed og fortrolighed. Det er den naturlige forholden sig.

Når opmærksomheden rettes mod indverden er denne fase i fremtoningen slående. Drømmene som ikke huskes og alligevel står de med genklang. Fornemmelsen af en tidligere delagtighed uden at en eneste af drømmens eidoliske dannelser kan huskes eller reproduceres. Fremme på den anden side i nye forhold strækker hukommelsen ikke til. Den har ingen mærkepunkter. Det samme gør sig gældende med størsteparten af vore forestillinger, dagdrømme etc.

Tidligere har jeg benævnt dette som en fortrolighedsfase. Dette ud fra en formening om, at den måske især m.h.t. de eidoliske dannelser er en væsentlig og betydningsfuld del af vort oplevelsesliv. Det er den, der på en gang giver os kendtheden/trygheden og vanen/gentagelsen. Den uudholdelige og nødvendige parathed og sikkerhed. Den der gør, at vi uden større vanskeligheder kan gebærde os uden at vi behøver den store stillingtagen. Samtidig den første forkalkning.

At udrede aspekterne ved den naturlige oplevelse vil være en opgave i sig selv. Men til sammenhænet her må det være klart, at denne fase opfattes som et led i en progressiv udvikling. Man kan nemlig fristes til at tro, at den rent faktisk er en regressiv fase i sin beskrivelse. Således at forstå, at de holdpunkter vi rent faktisk ikke besidder stammer fra fremtoninger til fuld

erkendelse. At et emne først når en fortrolighed gennem erkendelsen. Ofte vil dette være tilfældet og eksemplerne oftest afledt heraf. Men at det ikke kun er tilfældet, endog overvejende ikke tilfældet, taler små iagttagelser – drømmen der ikke behøver at huskes, en lille beskrivelse der pludselig står som om det var egen oplevelse, billeder der bliver talende uden at vi formår at formulere et eneste fornuftigt ord herom.

Fortrolighedens oplevelser er helheder. Helheder der klart er andet end os selv, men samtidig en del af os selv. Det er der og det er det levende vekselspil det er der for. Ikke til iagttagelse og vurdering. Men samspil. Vore forhold er umiddelbare og naturlige – måske også gentagende sig selv. Samtidig synes stemning, forståelse og gøren at indtræde eller udgøre denne selvsamme helhed. Ikke i vægtet lighed eller i kendte mønstre, men som en akualitetens muligheder. Aldrig kendt og aldrig fremmed.

I den erfaringsmæssige præcisering spiller fortroligheden en udvidet rolle. For den eidoliske fremtoning med billedskaben for øje spiller den desuden en vægtig og til tider dominerende rolle. Her synes for første gang dobbeltheden – levelsens fastlåsen og dog reproduktion. Samholdelse er mulig. Dette dog ikke at ligne med gængs sammenligning, hvilket vel slet ikke er muligt her. Men fornemmet. En fornemmelse der kun kan udspilles i det umiddelbare og udifferentierede. Den naturlige oplevelse indeholder og indebærer den fulde menneskelighed. Med denne i bevægelse kan slutninger forekomme nære og dermed også mere sande og ærlige. En famlen i et kompliceret og nuanceret felt får pludselig en afgørelse – endeligt eller som ansporing i en proces. Hurtigt og behændigt. Et fejlgreb måske.

Disse punkter om fortroligheden i den erfaringsmæssige præcisering er særegne, men skal alligevel kun ses som ét led i fremtoningen.

Men hvordan når vi fortroligheden? Hvilke skridt ligger der før det »sete«. Vi må tilbage til undfangelsen.

Levelsens enhed synes åbenbar og utilgængelig. Her synes det eidoliske uendeligt og uæventeligt. Øjets rækkeevne synes ubegrænset og dog. Søgende forsigtigt eller overraskende pludseligt står et »syn«. Øjet fanger og omfatter kun dette og intet andet. Uden rammer, uden omgivelser og uden slør står tingene der. Ikke som ting. Ikke som de velkendte. Men noget som er – vi ved ikke hvad. De står sikkert og klart. Måske rejser en kropslig anspændthed sig i et led. Dét er det. Klarheden giver sikkerhed. Den første lille sikkerhed, som let lader sig overvælde, thi den har ingen holdepunkter. Kun en lille snært af det »sete« siger, at det er.

Det som er erkendelsens første betydning. Første lille men nødvendige skridt. Ud-set men gribende os i vor egen snare.

Dette lille tillæg til verden ignorerer vi i det oplevede. Alligevel fæstner det sig ikke ubemærket. Det er i ét som om det velkendte fremstår i nyt lys. Vi bemærker nyt ved det gamle. Som om tingene får ny belysning. Dette er naturligvis efter-beskrivelsen. Men ingen vil kunne have undgået et bemærke »indsigten« gennem fordybelsen.

Men oftest er »indsigten« der ikke straks. Vi mærker ikke pustet af oversigt – tingene der falder på plads og giver større indsigt og harmoni. Nogle mærker måske knapt eller løber fra at bemærke, at vi er den, der skaber betydning. Omringer, afgrænser og udvælger det som bliver det med betydning. Løber uvidende fra ansvaret for vor egen oplevelsesverden. I stedet søges det fortrolige og velkendte – som vi let forledes til at tro er det eneste og det mulige.

Alligevel er erkendelsens første afgrænsninger de eneste hvorpå vor egenkendelsesmæssige-udvikling lader sig opbygge.

Forgribelsens noget bliver oplevelsens noget. Men den erfaringsmæssige præcisering er ikke noget i sig selv; men det betydningsformende. Vi kan derfor umuligt gribe og beskrive et indhold af den erfaringsmæssige præcisering uden oplevelsen.

Når problematikken omhandler det eidolisk givne og her altså forholdet mellem emnet og dets præcisering, ligger der en nær antagelse om disse sider som henholdvis »udtryk« og »indhold«. Men denne abstraktion harmonerer ikke med den eidoliske oplevelses muligheder. Oplevelsen er udelelig i udtryk og indhold – den er begge endog så tæt sammenviklede, at de ikke kan udredes, uden at oplevelsen vil miste sin gyldighed. Denne består i, at det eidoliske i oplevelsen i og med de formelle strukturer fremstår med en eller anden betydning. En betydning der er variabel sammen med tid og individuelle erfaringer.

Den erfaringsmæssige præcisering indvirker ikke som ensrettet formende abstraktionsproces på oplevelsen. Mulighedernes veje er mange. Vi oplever således ikke nær altid det samme i såkaldte ensartede og afgrænsede oplevelsessituationer. Dette betyder naturligvis, at de ikke er og aldrig kan blive ensartede, sålænge det oplevelsesmæssige beredskab er fluktuerende såvel intra- som interpersonelt. Den eidoliske oplevelse fremtræder således ikke identisk fra gang til gang og heller ikke identisk fra person til person. At den alligevel kan fremstå med en nær fuldkommen ensartethed skyldes den erfaringsmæssige præcisering, hvis bestemmelse af »samme« for så vidt ikke kun bygger på nuancering men tillige abstraktion. Og i abstraktionen finder vi identitet. Vi kunne således forvente, at vi modtog verden med samme abstraktionsberedskab hver gang, men det gør vi ikke. Såvel selv-virkende som selvvalgte indvirkninger, som jeg ikke her skal komme nærmere ind på, gør sig gældende.

Men heller ikke et udviklingsaspekt bliver præciseringen foruden.

Dette betyder at trods forskellene er der alligevel generelt som mere specifikt inden for kulturelle afgrænsninger en vis eller endog storslået ensartethed i vor eidoliske oplevelser. Dette hos os i visse niveauer på det perceptionsmæssige område. En ensartethed som først og fremmest må samstilles med en ikke blot ensartet, men også ensrettet erfaringsmæssig baggrund. Kulturelle rammer bliver støbeske for vore oplevelsesmuligheder. Skulle dele af denne spændetrøje være medbragt og altså om- og indverden uaf-

hængig – hvad bestemt ikke skal udelukkes – må disse holdepunkter være på et så højt abstraktionsniveau, at de aldrig vil kunne bære tingene i sig selv. Interessen samler sig således ikke om oprindelsen, men snarere om den mulige udvikling. At det kom ind og mindre hvorfra det kom.

Knivskarpt vil det skære vor verden, at vi næppe vil øjne det selv. Men afdækningen vil altid rumme undtagelsen og undvigelsens mulighed, hvilket gør indgangen af en præciserende abstraktion uinteressant. At vi i nuanceringen er bundet af kulturens regler i det store og små, kan der næppe herske tvivl om, og det har derfor også været mest naturligt at kalde dette afsnit *erfarengens* præcisering.

Fremtoningen gør krav på abstraktionen og under normale vilkår ligger der også en nødvendighed heri. Derfor er det interessant at spørge, hvorledes det nødvendige beredskab kommer ind. Der gives mindst to kilder til den erfaringsmæssige præcisering – uadskilte og dog forskellige.

Det nært erkendelige vækker undring. Og undringen rummer muligheder for erfaringen. Men hvor ingen forme findes gives intet ensartet. Således er begyndelsen også her svær. Men med anmærkningen – det kunstige – kommer forholdet ind, nemlig afstanden og dog relationen til det »sete«. En tohed og dog på sin vis om det samme. Det noget, der på én gang indeholder tilnærmelsen og konflikten. Det, der giver sig ud for at være det, det ikke er. Og kan intet andet i samme øjeblik være lig. Hvad som helst inden for menneskelivets muligheder kan fungere som »billede« – en lyd, en bevægelse, en lugt – ja naturligvis billedet.

Denne den eidoliske præsentation giver linierne til den erfaringsmæssige præcisering. Den er meddanner af den form, der fremover kan blive så forankret at det glemmes, at det hele begyndte på det bundløse.

En sådan opbygning af den erfaringsmæssige præcisering ville sandsynligvis medføre den totale og håbløse individualitet. Alligevel er den model for billedskabe. Hvor det fastholdte, det kunstige ikke blot skabes indenfor og i egen verden og til egen; men udkastes til fællesskabet. En fælleshed, som allerede i forvejen har en fælles parathed til at forundre og opsu-ge.

Den eidoliske fremtoning kunne synes som vejen til de uanede muligheder, hvad den ganske rigtig er – individuelt som kulturelt; men ubegrænset er mulighederne næppe. At forestille sig at den nye oplevelsesmulighed ikke på den ene eller anden måde er i forbindelse med og derved altså en udvikling fra de tidligere muligheder, synes yderst tvivlsomt. Vor erkendelsesmæssige »ud-videlse« ligger i forlængelse med vor tidligere formåen. Ny-tænkningen sker hvor der er tænkt i forvejen og falder ikke som lyn fra en klar himmel. Konsekvensen af det modsatte måtte være, at vi ikke selv var i stand til at opleve det vi oplevede, da vi ikke havde den nødvendige referensramme til at samstille det ny-oplevede med. Men måske ved vi blot ikke, at vi har sådanne oplevelses-oaser.

Det må også her være nævnt, at den eidoliske fremtoning næppe altid

lykkes, som fremstillingen her måske kunne få en til at tro. Afvigelser fra den ideelle fremtoning er sikkert herskende. Ser vi stadig på processen i sin oprindelighed, kan det f.eks. betyde, at de oplevelsesmæssige resultater ikke opnås eller er i mærkbar konflikt/uoverensstemmelse med det »sete«. Selv om dette ikke her skal udvikles nærmere, synes denne tilstand at rumme uanet menneskelig angst, opgiven og håbløshed.

Hidtil er kun talt om den eidoliske fremtoning som oprindelig proces, og som sådan må vi antagelig også konstatere den som en sjælden individuel begivenhed. Måden vi oplever på synes gentagende, selv om dette i sig selv oftest ikke er et aspekt ved oplevelsen. Man oplever i dag verden i de samme abstraktioner som i går. Sådan er det, sådan var det, og sjældent tænker vi ud over, at sådan bliver det. Vor oplevelsesmåde fremstår oftest med en meget absolut karakter. Der er således heller ikke tanke om ændringens mulighed. Således bliver den eidoliske fremtoning i sin oprindelighed et upåagtet og uventet fænomen – ja måske endda holdt i ave. Men oplevelsens mangfoldighed kommer et sted fra, hermed menes, at de præciseringer/abstraktioner, som den eidoliske oplevelse er udtryk for, er næppe eller rettere sagt givet ikke af naturen for én gang bestemt, da ville denne udredning være hensigtsløs i sig selv. Men selv om man udmærket kan tænke sig, at meget grove generaliseringer faktisk går igen fra generation til generation, kan man kun med rimelighed forestille sig, at vor differentierede oplevelsesmåde i sine detaljer er et system, som opbygges i løbet af vor personhistoriske udvikling. Men en enestående personlig udvikling er det ikke. Den eidoliske fremtoning i personlig oprindelighed er således heller ikke det absolutte grundlag i forståelsen af den eidoliske oplevelse.

Vi oplever verden, som vi gør, fordi vi har lært at opleve den på den måde, som de gør. Den eidoliske oplevelses holdepunkter/abstraktioner kan tilføres som disse abstraktioner og behøver ikke personligt at være udledt af det »sete«. På den anden side gives antageligt intet lært uden at det kan henføres til aspekter ved den eidoliske levelse. Men på denne måde bliver levelsen udgangspunkt for en eksempelsamling i stedet for det absolutte grundlag. Dette er start til tab af en virkelighed.

På den anden side tilkæmpes på indlæringens betingelser et fælles oplevelses-grundlag, som for så vidt føres ned igennem generationer og danner kulturens grundbetingelser.

Selv om den eidoliske fremtoning på denne baggrund ikke kan tilknyttes den samme skabende betydning, men snarere må siges at være fremmedgjort – tilført fra anden oprindelig eidolisk fremtoning, betyder dette ikke, at vi automatisk undslår os den eidoliske levelse. Blot synes den ikke at fremstå med særlig værdi for vore muligheder. Men at der alligevel i vor daglige omgang med verden sker fremtoninger fra den eidoliske levelse til oplevelse synes uundgåelig, blot har fremtoningen ikke nogle oplevelsesmæssige konsekvenser, som der i denne fremstilling lægges vægt på. Fra levelsen glider eller springer vi ubemærket over i en velkendt og velbrugt op-

levelsesverden – oftest bemærker vi ikke forskelligheden i disse forhold, men tænker på verden på oplevelsesniveau som eneste mulighed, hvad den jo også i tænkningen rent faktisk er, da den eidoliske levelse ikke bemærker sig ved karakteristika. Den eidoliske fremtoning som proces fra det levede til det opfattede er således i almenhed hyppigt forekommende, men karakteriserer her således kun en kvalitativ forskellig relation til det, vi ikke selv er som menneske.

Den eidoliske fremtoning på det erkendelsesmæssige plan er forundringens opbygning, der kræver det »sete« og nærheden til samme. Vi kan dog sige, at vi er letmodtagelige for det allerede etablerede og at vor daglige oplevelsesverden er præget af det fremmedgjorte og tilførte. Tilført i klædning af det dogmatisk sikre eller påførende en personlig usikkerhed – uheld. Derimod synes den oprindelige fremtoning i sin proces også at medføre stabilitet over for det eidoliske i oplevelsen. Dér bliver øjnene brugt. Men det forudsætter en indlevelse, en nærhed og en rettethed, hvormed det eidoliske i sin levede enhed med kikkertens begrænsning fanges i det afgrænsede og hele. Et hele der første gang leverer dobbeltheden til det som ikke er, men dog. Det som gribes af paratheden og lignes. Erfaringens ressourcer ligger parat. Ikke blot for at gribe det sknelige, men det betydende. En betydning som måske ikke altid engang kan gribes af det sknelige. Forståelsen fanger mere end det vi tror vi ser. Det er tydning, som kun sker ved en erfaringsmæssig konfrontation. En anden dobbelthed. Men fanges den? Kan det oprindelige fattes? Måske lægger et forståelsesniveau sig ned over det »sete« – det er nok en mulig skade, der altid er beredskab til. Men den eidoliske fremtoning i sin oprindelighed er ufattelig. Den bevæger sig ud over det etablerede – uden at miste forbindelsen.

Disse træk, selv om de klart ikke dækker den eidoliske fremtoning i sin helhed, fremføres også i den billedlige skaben. Her materialiseres øjets præcisering – ryster og udvider det bestående. Men bliver måske bestående. Ligesom altid.

Det formende initiativ

Den eidoliske levelses bevægelse er uantastet og alligevel er den ikke at ligne med vor almene opfattelse af bevægelighed. Levelsens »bevægelse« er ikke bevægelse. Betingelserne herfor findes ikke. Der er ikke noget. Hverken et noget der bevæger sig eller noget det bliver bevægelse i forhold til. Men stilstand fordrer i ligeså høj grad dette noget og tjener omend endnu mindre som karakteristisk af den eidoliske levelse. Men på trods af disse vanskeligheder i det umulige er det pulserende liv ved levelsen centrum for en menneskelig kraft, jeg i det følgende vil kalde initiativet.

Det eidoliske liv er ikke genstand, selv ikke for den værende. Deltagelsen indebærer ikke den dobbelthed, som den eidoliske dannelse repræsenterer. Her ikke opfattet som opfattet dobbelthed, fordi hverken perceptionen el-

ler fantasien umiddelbart fremstår med en sådan dobbelthed – den er endog ofte vanskelig at befordre. Men uden repræsentant for livet ville dette liv aldrig blive genstand for vor bevidsthed. Dette er endog begyndende antydning af, at så snart vi fjerner os fra den eidoliske levelse, bliver vore eidoliske dannelser anderledes. De er noget andet end levelsen selv. Alligevel kan de ikke forholde sig direkte til den grundlæggende levelse, da denne ikke er noget i sig selv. Derfor bliver dobbeltheden sjældent indlysende.

I springet bort fra levelsen – er dennes »bevægelse« et afgørende punkt. Uden en fastholdelse af det levende vil den eidoliske oplevelse aldrig opstå. Således er livet det ubestemte som dog er givet. Så givet at en »hånd« rækker ud efter det for at fastholde det og undersøge det.

Fastholdelsen er dog ikke en fikseren af livet. Bevægelsen og fastholdelsen er i begyndelsen to sider af samme sag. Livet bliver kun liv ved fastholdelsen og en fastholdelse bliver absurd uden bevægelsen.

Begyndelsen til det markante liv hvor bevægelsen tilbliver gennem fastholdelsen, henhører til det menneskelige initiativs første trin.

En ind-griben i levelsen uden at denne forsvinder i det uvisse er det formende initiativs begyndelse. I en pludselighed fanges levelsens pulseren, som mellem to kattepoter holdes den krampagtigt fast vel vidende at livet dermed ikke er ophørt. Snart vil bevægelsen igen være der og et nyt greb vil være nødvendigt.

I kausalitetens tankegang vil man søge baggrunden for dette »grib« og ligeledes dets hensigt. Troen eller tvivlen på den slags frækkefølger synes at være ligestillede. Konstruktioner og generaliseringer synes at være oplevede muligheder og dog sjældent holdbare ud over den første overbevisning. Det formende initiativs »grib« må derfor stå som et aspekt ved en afgørende overgang i fremtoningen fra det »sete« til det oplevede. Et aspekt der muligvis har sin begrundelse og muligvis har sin betydning; men som under alle omstændigheder her fremtræder som naturligt led i herværende beskrivelse af den eidoliske fremtoning.

Dette »grib« er i øvrigt karakteriserende det formende initiativ i hele dets fremtoning, men dog fremtrædende i forskellige nuancer. Begyndelsen er den første tilnærmelse mellem bevægelse og det menneskelige initiativs indføring er derfor fastholdelsen. Denne fastholden er i sin nødvendighed ofte ligeså skæbnesvanger, idet den kan gøre sig til enerådende. Dermed ophæves det formende initiativ. Hvilket betyder en udelukkelse af fremtoningsprocessen i sin oprindelighed. Med en enerådende fastholdelse befinder vi os i en situation hvor det eidoliske fremstår som kliché i erfaringsmæssig præcisering. En kliché der ikke bygger på egetinitiativ op gennem fremtoningen og muligvis overhovedet ikke har andet end den momentane verdensrelation fælles med den oprindelige levelse. Sådan fastholdelse hvor den velkendte, upåvirkede og livløse oplevelse afløser en tilstand af levelse, er i det daglige mere reglen end undtagelsen. Og er med hensyn til den eidoliske forholdsvis uinteressant.

I og med det første »grib« indføres mærkbart liv. Samføringen af bevægelsen og fastholdelsen giver dem som sagt en slags fælles identitet – ikke blot som bevægelse og fastholdelse, men også også den livskraft der opstår i og med dem. Initiativet ligger i at bevare denne kraft af liv i det eidoliske. Noget der ikke lader sig gøre ved stereotyp fastholdelse, men snarere drejer sig om at bevare en slags konstant berøring mellem fastholdelse og bevægelse, hvori de begge optræder som de muligheder, der aldrig bliver muligheden. At bevare disse muligheder som muligheder vil i og med fremtoningens øvrige momenter skifte karakter. Som billede ser vi denne spire ved det formende initiativ i kattens leg med musen. Musen er efter et afgørende spring fanget. Ligger nu for et kort øjeblik livløs mellem kæberne, for snart ved hjælp af alle kræfter at komme fri. Den får endnu en uforbeholdent påmindelse om, at den er fanget. Kæberne bides lidt mere sammen for dog snart efter at løsne grebet lidt igen. Igen aner musen en mulighed for undvigelse. Men nej. Håbløsheden vokser, men i samme takt slækker katten sit greb om musen. Snart holdes den ikke fast mere – kun med blikket. Men så snart musen søger at flygte, mærker den igen kattens greb. Jo finere katten behersker denne balance mellem liv og død, bevægelse og fastholdelse, jo længere vil legen/kampen vare. Efterhånden ligger musen livløs i det fri udtømt for energi og håb. Katten puffer forsigtigt til den halvdøde krop. Der ligger en opfordring – en hjælp til flugt, som må benyttes. I spændt begejstring springer katten i luften – denne gang ikke for direkte at fange musen. Kun hvis flugten forekommer den som musens mulighed. Bliver flugten for hjælpeløs kastes musen i voldsomhed op i luften. Til slut tilføres såvel liv som fastholdelse af katten. Nye muligheder tilføres ikke af den nu afdøde mus. Som en kludedukke kan den måske for et øjeblik tjene kattens leg, men snart repræsenterer den kun et stykke flæsk.

På lignende måde er det nødvendigt for det formende initiativ at det oprindelige greb ikke bliver permanent; men at der bliver plads til det liv, som levelsen var oprindelse til. Således må der være en kontinuitet ikke blot i fremtoningen til den naturlige oplevelse som helhed, men også m.h.t. initiativet. En oplevelse, der fremstår i erfaringsmæssig præcisering uden denne kontinuitet på initiativ-plan, vil repræsentere et intellektuelt udsagn og ikke en præcisering, der søger at bevare levelsens enhed. Dette udelukker dog ikke, at levelsens enhed finder sit nærmeste udtryk i en erkendelsesmæssig form. Hvis man overhovedet kan tale om nærmeste.

I oplevelsen kan det formende initiativ måske, som her, komme til at fremtræde som noget i sig selv. At denne livskraft er vigtig og nok i sig selv. Men dermed er det ikke. Den eidoliske levelse synes i vor bevidsthed at være noget. Vi ligesom behøver at kunne referere til den, og når vi gør det, er den også noget – den kommer i al fald til at synes som noget. Det er den ikke. Spørgsmålet er derfor, hvordan bliver det noget? Hvordan bliver den eidoliske oplevelse skabt? Ud af intet, som alligevel er forudsætningen, formes en eidolisk oplevelse. Ikke blot med erfaringens navn-præcisering; men

i ligeså høj grad af en fremtrædelsesform. At tingene ser ud som de gør. At de netop får den form, som de får og ikke en anden, selv om denne anden teoretisk ville være en ligeså god fremtrædelsesform – betydningsmæssigt. Således ligger der bag initiativet en formende nødvendighed, som måske for en forståelse kan fremstilles som et valg. En vælgen hvor valgmulighederne ikke er kendte, men hvor valget alligevel fremstår som et valg, da andet ligger ubenyttet.

Initiativets eidoliske formen er anderledes end erfaringens. I begge er der tale om en præcisering; men mens erfaringens præcisering er forskellighedens er initiativets det unikke. Derfor fremstår den eidoliske oplevelse ikke blot som én forhold til mange – måske forskellig fra – men også som den ene.

Ved fremtoningens opbygning af det eidoliske noget fremstår dette i egen udformning. Dette betyder ikke nødvendigvis, at videre fremtoning er unødvendig; men alligevel at vi er nået det afgørende punkt, hvortil enhver billeddannelse, når der er tale om billedkunst, nødvendigvis må nå til. Uden oplevelsens noget synes også ethvert billede at være absurd – selv den hvide flade når ikke under oplevelsens niveau.

Det formende initiativ behøver altså strengt taget ikke at fastholde sig i bevægeligheden, alligevel er det måske værd at bemærke, at mens gribet, fastholdelsen, formningen af et eller andet i om- eller indverden, synes det videre forløb at centrere sig mere om »en pressen til afstand«, således at der dannes en slags afstand mellem oplevelsens subjekt og objekt. Dermed opstår en situation i den eidoliske fremtoning, der gør at den oplevende har en oplevelse, som han kan begynde at forholde sig til. Dette betyder tillige i og med initiativet, at oplevelsen får et bestemt forhold til sin oplevelse, nemlig som sin egen. At denne eidoliske dannelse er fremkommet ved opleverens egen kraft og i alt fald ikke tilfældig udefrakommen. Derpå fortsætter en kommende formningsproces, som kan siges at være mere bevidst, idet bannen er dannet for for-billeder. Det vil i korthed sige, at den skabende er i en situation hvor han direkte kan forholde sig til sine eidoliske dannelser – han kan begynde at håndtere dem, at forme dem, nu ikke mere i det naive ny-formende; men nu mere eksperimenterende, afprøvende, sammenlignende og med forsøg på at nå billedlige idealer. Æstetik.

At tale om det formende initiativ gennem den eidoliske fremtonings mange faser må blive en tilsnigelse, der tjener beskrivelsen. Netop når der er tale om initiativet må det være nødvendigt at nævne, at den eidoliske fremtoning ofte og måske oftest lader sig gøre i og med en ydre billedskaben, således at forstå, at denne »kamp« for at gribe og danne det indre eidoliske foregår i et naturligt samspil med ydre handling på et billedplan. Således vil den eidoliske oplevelse og billede blive resultat af samme proces. Men som jeg senere skal søge at anskueliggøre, er der ikke én men flere måder hvorpå billedet skabes i relation til den eidoliske fremtoning.

Men før jeg går over til beskrivelse af tredje og sidste plan i den eidoliske

fremtoning, vil jeg først opholde mig lidt ved siden af det formende initiativ.

Initiativ er at opfatte som en »begyndelse« til noget, måske det endnu ikke opfattede noget, måske som begyndelsen til et mål. Denne kraft, der igangsætter arbejdet, er ofte opfattet som en ydre iagttagelig proces. Dette skyldes naturligvis vane i forhold til sprogbruget, nemlig at initiatives ses som det der gøres for at sætte noget i gang. Når der er tale om den eidoliske fremtoning svarer dette naturligvis langt fra til virkeligheden. Som netop nævnt udvikler den billedskabende proces sig side om side med den eidoliske proces, og dermed kunne vi også henfalde til at mene, at den dermed også er iagttagelig. Men det er kun en side heraf. Det formende initiativs virkefelt er ikke begrænset til disse ydre bevægeligheder. Øjnenes to sider er igen et centralt abstraktum, der også er virkelighed. Vores indgang og udgang til den ydre omverden som den indre er her og kun her, når der er tale om den eidoliske fremtoning.

Af samme grund – eller hvad man nu skal sige – er talen om fastholdelse og bevægelighed heller ikke at ligne med fysisk bevægelse. Det er forholdsvis let at forstå, at det sjældent drejer sig direkte om de fysiske bevægelser, hvormed vor omverden drejer sig om os; men at der også er tale om indre eidoliske dannelser, der ikke relaterer sig til omverdenen. Sjældent fordi der her ikke direkte er tale om bevægelse – at tingene ændrer relation til hinanden, men at der rent faktisk er tale om en »vækstproces«, der ikke relaterer sig til noget. Og i sin begyndelse vil vi ikke engang kunne tale om, at den forholder sig til sig selv. Den bliver født af intet og fra intet.

At beherske den lidenskabelige proces, som det formende initiativ er, er ikke bare enkelt og ligetil. Men nødvendig for den eidoliske fremtoning i sin oprindelighed. I den erfaringsmæssige præcisering blev overspringet kaldt det fremmedgjorte – altså erkendelsesmæssige eidoliske bestemmelse, der ikke hidrørte fra den oplevende selv. Det tilsvarende kan gøre sig gældende m.h.t. det formende initiativ. Denne samstilling af bevægelse og fastholdelse kan også skabes. I stedet for egetinitiativ opsøger vedkommende situationen eller lader sig påvirke. Helst i en grad og et tempo, som bevarer balancen mellem bestående og nyt. Gadespejlet, spisestuestolen uden for hoveddøren lige op ad landevejen kan som tv-kikkeri stå som eksempler. Ikke forstået på den måde, at disse ikke kan blive dele af egetinitiativ processer, men at de ofte fungerer som erstatning for selvskabt spænding – altså resultat af initiativløshed.

En pind i hjulet. Det formende initiativ er en mulighed – men en mulighed med nuancer og grader af beherskelse. Det er også en mulighed der kan begrænses og fastlåses måske endog udelukkes. Det er en mulighed der fremstår af denne beskrivelses differentieringer og derfor også relaterer sig til de momenter der udgør fremtoningens helhed. Her tænker jeg specielt på delvise fremtoninger, hvor et moment overskrides et andet med disparat ensidighed som resultat. Muligheder i muligheden. Alle vil de have interesse

i forståelsen af de vanskeligheder, der rent psykologisk kan indfinde sig i noget så enkelt som at se og fantasere. Her skal det dog ikke gøres til genstand for nærmere uddybelse.

Den ansporende intensitet

Tæt op ad levelsens virkelighed smyger sig en intensitet, vi aldrig vil blive foruden. Som del af vor menneskelighed farver den verden og os selv. På én gang kender vi den som en del af os selv, og dog forstår vi den aldrig foruden vor verden. Udefra trænger den ind på os og dog vokser den i vort indre.

Det første grib i den eidoliske levelse gennemsyres af denne intensitet. Ufravigelig. Åndedrættet ophører måske for en stund. Vi bliver selv grebet og fastholdt lige ind til benet. En sitren er det sidste og eneste liv at spore i kroppen. Et mærkbart åndfuldt liv. En spænding der på én gang er skræmmende og dog så tiltrækkende.

Dette er intensitetens første tilkendegivelse og dog kender vi den knapt. Alligevel lades vi ikke i tvivl, når den melder sig. Pludselig står den der i sin levende intensitet. Ingen ved hvorfra, og dog. Men rystende, bevægende og skræmmende. Den bliver sin egen, mens den skabende sjæl kommer haltende bagud. Bag disse spæde skridt i fremtoningen kan de ligge øven og søgen i måneder – år. Efter kvaler og opgiven. Pludseligt, bestemt og sikkert står den i øjenen. Måske vokset frem af den verden der for et øjeblik siden virkede gold, udtømt og øde. Men nu lades vi ikke i tvivl, en ukendt dør bliver åbnet ind i vor trivielle hverdag. Den opstår påny, vi mærker, at vi er ramt som lynet fra en klar himmel. Vi ser, og det er ikke ligegyldigheden vi ser. Måske får det bare lige fat på os, og vi må forblive i målløshed. En ridse der til stadighed vil påminde og uden vi ved om hvad. I fortvivlet søgen henholder vi os til tidspunktet og stedet, som besmykkes med åndløs fortællelse. Samtidig besudles intensitetens mulighed. Men måske fortabes intensiteten ikke, den knuger sig tæt ind og bliver en vægtig del af den eidoliske fremtoning. Tidligere erfaringer og vurderinger presser sig ikke på for at befæste det etablerede; men intensiteten får lov til at bane sin egen vej til det eidolisk fortrolige. Dette markeret ved, at stå i berørt klarhed – et syn der er så sart, men dog så sikkert.

Den eidoliske intensitet er ansporingen til den verden, der bliver den fortrolige og kendte. Vi tror, vi kender det hele; men sandheden er at vor oplevelsesverden er et stakket slør over en virkelighed, hvis uendelighed og rigdom vi næppe aner.

Det er levelsernes muligheder, der er utallige og uendelige og vor oplevelsesverden er så begænset og enfoldig. I de kræfter der medvirker til denne – måske ganske nødvendige begrænsning – er intensiteten. Den markerer, at sløret for et øjeblik er løftet. Og i denne eidoliske levelse ligger spiren til det uendelige, hvorfra fremtoningen aldrig går forgæves. Men på trods af dens

ihærdighed forbliver vor oplevede verden en lille stjerne i et verdensrum.

Men hvad er det for veje, der bliver banet og hvilke ikke? Hvad er det for punkter i vor eidoliske verden, der bliver »udvalgt« til at repræsentere vor oplevede verden og specielt de der giver os ny berøring med det kendte. Allerede i det netop sagte ligger en linie, som jeg tidligere har omtalt, nemlig at nyerkendelse ikke svæver frit i luften, men altid lader sig føde af det bestående. Men alligevel er det ikke det bestående, der bestemmer eller udvælger det nye – som forældre ikke vælger sine børn og dog er i familie. Således er dette kun forudsætning for en begyndelse, som i sig selv er ny. Intensiteten bliver her afgørende i den eidoliske fremtonings første skridt. Selv om levelsen i sig selv ikke fremtræder med skelnelig intensitet, ligger dens muligheder tæt derpå. Den første lille bevægelse bort herfra er i og med en intensitet. En intensitet der både er karakteriserende og bestemmende. Den er nemlig ansporingen til, at det netop er denne lille flig af det grå slør der er løftet. Det er den der tillader og ønsker der lille kik ind i uendeligheden. Her finder vi den selektive natur, der på én gang overlader os til vore begrænsninger og samtidig bryder disse.

Intensiteten kan synes spontan og tilfældig. Pludselig står den der. Kunne for så vidt være indgangen til tilfældigheden. Men så enkelt er det næppe. Den har i sig selv en baggrund og deri samtidig et perspektiv. Selv om intensiteten, som vi kender den, træder frem på grænsen bort fra levelsen, ligger der gemt i denne muligheden. Fortidens spændinger ligger her på rad parat til at komme nye hændelser i møde. En aktuel indlevelse medfører trods sine tilsyneladende begrænsninger eller måske snarere afgrænsninger et utal af mulige fremtoninger, men kun få bliver de udvalgte. Dette finder sin baggrund i, at få vækker resonans i fortidens kræfter, mens de mange står uden en sådan relation. Dette kan forstås på de måde, at tidligere intensiteter, følelsesmæssige forhold og vurderinger finder en samklang med nogle af de muligheder, der ligger i den aktuelle levelse. Dette giver en fortæthed, der på den ene eller anden vis straks ved grænsen bort fra levelsen giver den en mærkbar sitrende intensitet. Denne bliver grebet. Denne bliver præciseret. Alt i et nu, der nogen gange varer meget længe.

På denne måde bliver vejen for fremtoningen »valgt« ud af et virvar af intet. Den første ansporing er intensiteten, og dog er denne i sit væsen sammenholdt med afgrænsning og pågriben. Og på denne måde bliver også fortiden med dens hændelser afgørende for de punkter i tilværelsen, der fremover bliver betydende – ja i det hele taget bliver udviklingen i vor menneskelighed.

Intensiteten er dermed ansporende for den eidoliske fremtoning. Den er et slags »valg«, det ligger uden for bevidstheden. Den optræder uopfordret og til tider med en styrke, der ganske kan overvælde det eidoliske aspekt, hvilket efterlader personen i en hektisk emotionel tilstand, der ikke lader sig fastholde, da den kun relaterer sig til intet.

Fremtoningens ansporing ligger i intensiteten og denne i levelsens kom-

plekse intethed. I dette rum af intet, hvor også fortiden lever med. Således er levelsens totalitet ikke begrænset af nuet, selv om den er et nu. Umiddelbart opfattes det rådighedsrum, som den aktuelle eidoliske levelse behersker, afgrænset af de rumslige og tidlige muligheder, som om- og indverdenen i dette øjeblik fremviser. Det er rigtigt, men ikke det fulde omfang. I levelsens nu er alt deltagende til stede. Derfor udgør den indlevende person også en naturlig og afgørende del, trods sin opslugthed og uafgrænsethed. I vore forestillinger går dette måske på den personlige krop, hvis fysiske identitet bliver flydende for til sidst at ophæves og dog forblive nærværende. Netop dette er da også tilfældet; men også kroppen udgør kun en del. Sjælen, ånden, vore psykiske muligheder bliver ligeledes deltagende. Og netop her finder vi historien – som grobund for intensiteten. Her finder vi den tidligere nærhed i og over for den eidoliske verden. Indtryk der ikke er udslettet, selv om de måske ikke umiddelbart kan genkaldes af hukommelsen. Og spændinger der aldrig blev til indtryk. Et lager af disse tidligere bevægelser er ikke udslettet bare fordi levelsen bevæger sig i nuet.

Livets tildragelser bliver også dets fundament. Intensiteten rammer og opstår på baggrund af disse opsamlede intensiteter. Livets intensive tildragelser er at ligne med ting, der sættes ind i et skab – gemt og glemt; men i levelsens øjeblik bliver skabets sider gennemsigtige. Et glasskab, hvor alt dets indhold i ét nu bliver tilgængeligt på samme tid. Gammelt som nyt står side om side. Tiden sammentrækkes til et nu.

At levelsen på denne måde sammentrækker fortiden til den aktuelle situation er intensitetens betingelser og er netop baggrunden for den aktuelle farvning af den aktuelle eidoliske dannelse. Disse finder nemlig i disse fortidens reminiscenser en resonansbund, hvormed de styrker sig selv og bliver til.

Den enkel formel vil være at gammel intensitet giver fornyet intensitet. Derfor er intensitetens begyndelse også ganske svær. Hvorledes lader vi os bevæge den første gang? Er begyndelsen selv en parathed? Vi kan gisne om, hvorledes disse spændinger mellem menneske og verden opstår. Her vil de blot blive konstateret.

At det eidoliske lægger sig i øjet uden betydning synes ufravigeligt og behøver foreløbig ingen forklaring i sig selv. Knapt så ufravigeligt og dog naturligt synes den menneskelige mulighed for at fastholde det »sete«. Men at fremtone på præciseringens, initiativets og intensitetens betingelser hører til undtagelserne. Alligevel tilhører alle disse tre momenter nødvendigheden for den nye fastholdelse af det »sete«. Jeg tillader mig derfor også at betragte dem ligeså ufravigelige og uden specielt behov for at blive efterfulgt af forklaringer, da oplevelsens begyndelse netop på dette punkt let lader sig forråde til at søge nye niveauer for forståelsens skyld. Derfor tages intensiteten i sin begyndelse til efterretning. I og med øjets modtagelighed erfarer vi, at denne modtagelighed ikke er uden vedvarende konsekvenser. Med det »sete« ridses vor sjæl – måske ubetydeligt måske skærende dybt. Disse rid-

ser bliver vi aldrig foruden. Måske forsvinder det vi så, og vi opbevarer kun dets glød. Tingene i deres eidoliske fremtræden viser sig måske aldrig for os mere; men alligevel er de ikke forsvundet. De forbliver som forudsætninger. Og her bl.a. som forudsætninger for den intensitet, hvormed vi påny lader os anspore ind og ud i verden.

Intensitetens opståelse, forbliven og nydannelse er afgørende for den eidoliske fremtoning og den billedlige skaben. Selv om begyndelsen er ufatteligt, må vi forestille os at verden, således om den optræder omkring os og som vi lader den udspille sig i vor fantasi, fremstår i forskellig nærhed. At den påvirker os i forskellig grad, at den berører os i forskellig grad, at vi emotionelt lader os bevæge i forskellig grad, at vi vurderer den i forskellig styrke, at vi foreholder noget som vore værdier. Begrundet eller ubegrundet. Vi kan ganske enkelt ikke undslå os, at tingene og begivenhederne ridser os lidt eller meget i en følelsesmæssig sjæl. På et tidspunkt søger vi at karakterisere disse berøringer – vi føler dette eller hint. Vi forholder os måske endda til disse, betragter nogle som ophøjede og rigtige andre for ubehagelige, smudsige og måske endda djævelske. Men før det tidspunkt ligger der i fremtoningerne intensiteter, vi ikke behersker eller forvalter. Vi er prisgivne. De står for os markante og uundgåelige. Disse intensiteter, der måske hurtigt farves ind i mere eller mindre velkendte emotionelle nuancer, er hver for sig resultat af en person-historie. En person-historie der i beskrivelsen fremstår med glæder og genvordigheder, lyster og afværgelser. Noget vokser sig ind som det enkeltstående, noget gentages og bliver en del af tilværelsen. Disse ting forsvinder aldrig. De gemmes og forbliver. Man kunne fristes til at spørge i hvilken form de gemmes. Men der findes næppe ét svar herpå. Men i ærinde omkring det eidoliske kan intensiteten ikke, som her, løsrives netop fra det eidoliske. Det vil dog for det første ikke sige, at intensiteten kan bestemmes ved det eidoliske, således at forstå at vi nærmede os et billedligt udtryk for eller som pendant til intensiteten. Den er opslugt og del af det eidoliske og kun i tanken kan den være løsrevet herfra – ikke i virkeligheden. Tillige fremstår det eidoliske, som tidligere præciseret, ofte langt fra noget der er at ligne med det billedlige. I fremtoningens tidlige faser ganske uden perceptionens og fantasiens bestemmelser. Derfor tilkendegiver intensiteten altså heller ikke sin identitet i disse faser som noget billedligt. Og altså forbliver den ikke stående som minderne i et fotoalbum. Men intensiteterne bliver stående i deres ubestemmelighed eller bestemmelighed. Ikke som pynt i et skab, men som medspillere i enhver ny konfrontation med verden. De er medvirkende i at udvælge og give identitet. Intensiteten i et »syn« består således i at et antal tidligere intensiteter finder sin fællesnævner – en eidolisk dannelse der på en måde indebærer dem alle og dog samtidig kun er sig selv. En enhed der ikke blot er enhed i sin fremtræden, men også er enhed i en historie. En eidolisk dannelse der på denne måde er i stand til at sammenfatte fortiden, vil være specielt påtrængende i sin ubestemthed. Da der er tale om generaliserende intensitet,

vil der således heller ikke være tale om, at den resonans jeg har nævnt, udvirker ved enkel lighed, hvilket jo bare ville betyde, at lignende situationer ville vække de tidligere, således at oplevelsen følelsesmæssigt bare er en reproduktion af tidligere hændelser. Det kan naturligvis godt være tilfældet; men i givet fald vil der blot være tale om reproduktive fremtoninger, der her ikke har den synderlige interesse.

At den oprindelige eidoliske fremtoning hermed bliver bærer af en intensitet medfører, at den fremvokser med en enestående identitet. Dens indre spænding er ikke kun bestemt ved sig selv; men gennem fortiden. Og den er ikke en gentagelse, men en konklusion. Den nye eidoliske dannelse er også i kraft af sin intensitet ny. En identitet der kun fremstår og får betydning fordi den henfører sig til de tidligere, indeslutter dem og dog er sig selv. en enhed hvis identitet består af det almene og det enestående på én gang.

Tænker vi kort på den billedskabende proces, er det indlysende, at netop denne glød opkommet af det almene og enestående ikke må prisgives. På ethvert trin i fremtoningen finder den sin form. Den forbliver sig selv. Og alligevel drives den let på flugt, hvis den fremmanes på betingelser. Således kan enhver lille bevægelse eller forsøg i forkert retning opløse intensitetens eidoliske mulighed som dug på en brændeovn. Den hyppigste forvandling er sket – nemlig fra det enestående til det bestående.

Den eidoliske fremtoning i sit spring frem fra det »sete« kan være slående i sine første spor af det oplevelige. At det »sete« oplades af historiens berøringer – blivende intenst. Bliver afgrænset, udmærket og gjort betydningsbærende af vore erfaringer. Men i dette kun i og med at det gribes og fattes med en interesseret opmærksomhed. Alt dette er kun fornemmelsens beskrivelser. Kun en fattig tilnærmelse til det, der er så afgørende i øjets proces. At følge den tredelte beskrivelse i en erfaringsmæssig præcisering, et formende initiativ og en ansporende intensitet harmonerer kun med vore rammer for det opfattelige. Det oplevelige aftegner ikke en sådan tredeling. Her er intentistet, afgrænsning og fastholdelse en enhed.

I den naturlige oplevelse vil oplevelsens aspekter ikke kunne optegnes i rækkefølge eller betydning. Kun i vort forhold til den kommer en fremhævelse af de aspekter, som synes herskende. Lidt efter lidt er de muligt betydningsgivende. Angående den netop beskrevne eidoliske fremtoning er der på én gang tale om træk fra vore almene oplevelser når vi bruger øjnene, men væsentligst de træk, der stammer fra den oprindelige proces. At vi oplever verden, som vi tror den er – tingene og deres forhold til hinanden. Men at vi også til tider heri står over for det ufattelige. At vi opfatter verden i dag som i går, at tingene forbliver sig selv endog i deres udvikling; men at de til tider skal gives form for overhovedet at blive til. At vi berøres af verden – føler noget for og mod den – men at også denne del af det oplevelige engang har trådt sine første spor og blevet en ny mulighed for os i vor relation til verden.

Oprindeligheden med det uoverskuelige til følge er den eidoliske fremto-

nings bud. Fanget i øjet for derfra at danne menneskelighed og fælleshed. For igen derfra at vende tilbage til den opfattede mulighed, således at vi oplever, det vi kender.

At beherske denne øjets mulighed og magt viser også frem til billedkunstens psykologiske beføjelser. Øjet er billedkunstens værktøj – og omvendt.

Mønstre i og udenom

Billedet er utænkeligt uden den eidoliske verden, og billedkunsten er utænkelig uden den oprindelige eidoliske fremtoning. Dog er ingen at opfatte som direkte produkter heraf. Den eidoliske fremtoning er et enkelt forsøg på at præcisere og karakterisere den indre eidoliske verden vi bl.a. lever på. Som er mere end en kontakt med vore ind- og omgivelser. Som en del af vor menneskelighed. Fra denne menneskelighed fremstår også billedkunsten, som én måde at selv-gøre vort forhold til det »sete«. I sig selv dog med egne konsekvenser. Til tider adskillelig til tider ganske uadskillelig fra den eidoliske proces. Men altid snævert forbundet. Snart som nødvendig og snart som anledning.

Den eidoliske fremtoning er enestående, men almen. At materialisere og udmale dele af denne eidoliske fremtoning er noget specielt. Det i levende-gørende fastholdelse at præcisere det eidolisk intense er ikke noget man gør. Det er noget nogen gør. Eller det er måden, de gør det på.

Vor menneskeliggørelse afhænger af det, vi gør, og det vi gør os til. Ikke som etikettering, men i udnyttelse af de muligheder, vi er og bliver til i. Således ikke i fremmedgørelse, men i egengørelse. At finde de veje til mulighederne eller virkeligheden er forudsætning for, at du er dig selv. I denne vor alles bestræbelse finder nogen veje i billedkunsten. Således bliver den eidoliske fremtoning ikke blot muligheden og nødvendigheden for et kunstnerisk produkt, men også for en menneskelig identitet.

At åbne øjnene og følge deres rækkeevne til yderste grænse kan blive afgørende for disse mennesker. Den indre proces i samspil med en ydre billedskaben sætter spor, der i sig selv kan give gribende berøring og erfaring. At vælge det billedlige udtryk er derfor i sig selv en bestyrkelse og en begrænsning. Øjet giver maleren, og maleren bliver øjet.

Den eidoliske proces er øjets proces, og derfor også den psykologiske indgang til forståelse af den billedkunstneriske skaben. Men kun dertil. Det billedkunstneriske felt har naturligvis andre vigtige momenter, der ikke her kan uddrages. Vigtig er håndens mulighed, der former materialet. Vigtig er berøringens til kollektivet, der former den samfundsmæssige ånd.

Den psykologiske side er her med den eidoliske fremtoning kun nået en nuancering, der lader den stå i enkelhed. Så enkel at når den sammenholdes med konkrete forhold, synes disse som en palet i forhold til en enkel farve. Der er således lange og snørklede veje til en opdagelse af mulighederne, en

forståelse af det konkrete og en indføring til praksis. Det følgende vil alligevel være antydninger heraf – i mønstre i og uden om den eidoliske fremtoning.

Indlevelse

Oplevelsen med sin præcisering lægger sig som et tungt tæt maya-slør hen over den eidoliske levelse. Dette, der hverken er bestandigt eller passende, maskerer et ansigt, vi ikke kender. Alligevel er det nødvendigt at trænge igennem til denne nøgne virkelighed. At begynde at »se«.

Uendeligheden rummer den alt? Hvad er det for et råstof, oplevelsen er så afhængig af? Vi kan allesammen »se« – ellers havde der heller aldrig blevet »noget«. Men den rene uafhængige erkendelse er ikke mulig. Derfor »ser« ingen noget. Men mærker det. Indirekte når fremtoningen er med til at flytte grænser i det land, den hidtidige erfaringsmæssige præcisering har vogtet. Vi bliver andet, og den oplevede verden bliver anderledes. Men oprindeligheden er der, selv om den uafbrudt bliver tilføjet det nye.

Levelsens verden er således heller ikke en afsluttet og afgrænset masse i evig bevægelse, selv om den er uden afmærkninger og ende. Den lader sig tilføje vore spor og udkast. Indlemmer dem i sin ubetemmelighed og giver dem nye og utilsigtede muligheder.

At »se« er ingen kunst; men at leve sig ind i øjets næreste kontakt, at lade det »sete« tone frem og fremstå – det er vanskeligheden. Derfor er spørgsmålet igen det evigt ubesvarlige: »Hvad er det vi står over for, når vi »ser«?»

Vi »ser« verden, vi kender verden. Vi kender vort miljø, vore forhold og konflikter vi omgiver os med, vor sidste drøm, for ikke at nævne de minder vi holder alt for meget af. Vi kender det gulvbræt, vi hver gang med et bump ruller henover. Vi ved også, at nye oplevelser venter os ved en rejse, en film o. a. Men vi ved også, at Uzbekistan er en hel masse, men mest noget vi ikke ved noget om. Men nogen må vide herom trods vor uvidenhed. Vor viden eller manglende samme er ikke udtryk for vor levelses omfang. Alligevel kan vi herigennem få en fornemmelse af hvilken oplevelse, vi selv i givet fald ville kunne fremtone. Og hvilken ikke.

Vor grundenhed er i sin ensartede natur af stor forskellighed i sine muligheder.

Øjet er vor egen mulighed. Herigennem strømmer de kilder, hvorfra vor egen eidoliske oplevelse nærer sig. Det konkrete nære forhold er således forudsætningen for fremtoningen. Men det konkrete forhold hvor øjet i sin skuen endnu ikke er afgrænset med forskelle som subjekt-objekt, omverden-indverden, materie-ånd etc., da disse endnu er uindførte dichotomier.

Til hvert øje én verden. Disse begrænsninger i altet er afgørende, fordi den fremmedgjorte påvirkning af erfaringen er så stor og bastant, at vi ofte selv har vanskeligt ved at afgøre om også vort øje rækker. Eller nærmere, hvad det i virkeligheden rækker til. Vor verden rummer både det direkte og

indirekte givne. Det indirekte eller gengivne er anderledes og vil altid være anderledes det givne. Intet vokser frem uden begrænsninger; men der er forskel på hvem og hvorledes disse er indsat. Og de er altid i forvejen indsat i det gengivne. Men også det gengivne er vor verden, blot forskellig fra det den er gengivelse af. Og dette »ser« vi måske slet ikke. Det er den »usete« og ukendte verden for os.

Derfor fremstår den eidoliske levelse uden begrænsninger, men fra afgrænsninger. Alt er muligt, og dog er der noget, som er umuligt. Levelsens rådighedsrum bestemmes af øjets række mulighed. Med den vender vi tilbage til en oprindelighed, som i os nær.

At den eidoliske levelse på dette vis kun har visse rådigheder, har naturligvis afgørende betydning for hvilke eidoliske fremtoninger, der er mulige. Dette betyder for billedskaben en slags begrænsning; men også antydning af hvor de områder findes, hvor overskridelsen er mulig.

Men før overskridelsen ligger indlevelsen. At nå ind til levelsens eidoliske kerne er forudsætningen for enhver fremtoning, enhver billedkunstnerisk skaben, enhver overskridelse.

Søges disse, de oprindelige kilder, bliver fortroligheden stærk og arbejdet får et indre liv, der ikke behøver at vente uafsladeligt på tilfældighederne. Alligevel fremstår disse led i den billedkunstneriske udøvelse som de svage, da beherskelsen er af uerkendt art. Det sker; men vejen dertil er ukendt, pludselig og tilfældig. Netop pludseligheden og overraskelsen er det hyppige fænomen; men tjener næppe sagen, hverken i praksis eller som holdepunkter for en erkendelse. Igen og senere er det noget der lykkes. Ved simpel ihærdighed – sjældent ledighed – indarbejdes en praksis, der trods sin naivitet når de samme kilder og mål. Måske efter år endende i dynamisk professionalisme; men måske klamrende sig til ufleksibel måske endog rituel arbejds metode. Enhver refleksion, som et tårn i kaotiske tilfældigheder eller tilkommet i fremmedgjorthed, vil forstyrres processen. Den bliver krampagtig, sander til og går i stå. Fortvivlelse. Pause. Igen.

Er der veje? Vi ved de er der. Vi ved de bruges. Men oftest er vore vejvisere ikke beregnet for disse steder. Blind arbejdsdisciplin, opmuntring og produktkritik. Det svarer til at placere et skilt i Sahara pegende mod nord, hvor der står »Lille Ganløse«. Nogle – få måske – finder vejen, andre skærper sanserne mod de ydre forventninger og bliver billedtjenere.

Lad os vende os mod indgangen, hvis tærskel i nødvendighed må overskrides. Hvorledes er det muligt, at skride over i den eidoliske levelse? Der er givetvis ikke én måde eller én vej – der er mange. Antydningssvis vil jeg i det følgende skitsere tre: Den mediterende, den analytende og den praktiserende.

Som tidligere beskrevet fjerner øjet sig sjældent fra det eidoliske, men vandrer rundt i såvel om- som indverden. Måske standser vi op et øjeblik. Der er noget, der griber os. Hurtigt farer vi videre. Sjældent dvæler vi, og sjældnere bliver vi i det sete. Men i denne eidoliske oplevelsesstrøm må vi

begynde.

Vidende at der ingen døre findes – opgaven er ikke at lede. Men forlede. Overalt er der mulig indgang. For et øjeblik må øjet måske fryse fast, der opstår en lidt forkrampet og ligeligt forhold mellem bevidstheden og dennes konkrete emne. Den begærlige interesse vil straks forplumre og ophæve forholdet. Uden den begynder erfaringsens præciseringer at miste deres nødvendighed. Lidt efter lidt falder de bort – selv i deres mest enkle form. Det der var, er ikke mere det, det var. Og heller ikke noget andet. Anstregelsen og de ellers nødvendige identitetsmærker falder i samme takt bort. En ubemærket afgrænsning er sket – som måske langt senere genfindes i billedrammen. En afgrænsning som ligger på såvel et sjæleligt som et eidolisk plan. De erkendelses- og fortrolighedsmæssige bestemmelser forsvinder, kun intensiteten forbliver i sin ubemærkethed, samtidig med at det eidoliske fremstår i en enhed – fastholdt og afgrænset til sine vanlige og faktiske omgivelser. Denne reduktion lykkes næppe som afkastelsesproces, og tjener her kun beskrivelsen. Men er konsekvens af opmærksomhed, koncentration, afslapning og aflukning for enhver forstyrrelse. Med dette trin kan man sige, at den meditative genstand er afstukket. Vejen er nu tålmodig gentagelse. Uafladeligt vil gamle præciseringer dukke op, i svaghed, måske blot i det hyppige smukt og grimt. Ligeså uafladeligt må disse forhindringer passeres. Måske gennem mere analytisk bearbejdning. Igen og igen må øjet stå front med det afgrænsede. Langsomt vil intensitetens og afgrænsningens anspændthed og spændthed opløses. Og du glider ind.

Den eidoliske aspekt er enheden – måske i ekstrem enkelthed – men intetheden ligger forude. Og jeg ser i denne sammenhæng ingen grund til at arbejde for den.

Med spændigernes fald får bevægeligheden spillerum. Du er ikke mere, men er. Ikke en tung sten på havets bund – forkrampet – men en let sommerfugl. Og dog er dette kun et forarmet billede. Lethed, luftighed og ligestilhed. Måske. Først nu er vi nået til de billedlige kilder.

Ved siden af den mediterende er den analyserende indlevelse tilsyneladende mere intellektuel. Dette gælder dog kun indledningsvis.

Intet får i begyndelsen sin frihed – der er ingen åbning mod levelsen. Men den eidoliske oplevelse – og denne ofte på et højt abstraktionsniveau – er i højsæde. Del for del i systematik eller tilfældighed pilles fra hinanden. Bestemmes, ombestemmes, relateres og modsættes. Del og helhed i tider og rum undersøges. Gennem oplevelsen proppes levelsens rådighedsrum til det yderste. Denne nær totale kendtheds-/fortrolighedsforhold bruges på yderste trin til springbræt over i usikkerheden – ikke det usikre – men det som ikke gribes af erkendelsens anstrengelser – ligegyldig dens elastiske fortvivlede formåen. Allerede i analysen kan der anlægge sig kampestensbelagte veje mod det uviste. Dog hviler der også en fare for at fortsætte i det uendelige og frugtesløse.

Analytikeren arbejder intenst i sin – vor – verden. Skridt for skridt bevæ-

ger han sig mod mulighedernes tinder, der i sig selv er afgrunden. Vover han ikke, gribes han, og i anstrengelsernes sikkerhed forbliver han håndværkeren; men søges næste skridt i den blå luft, mistes fodfæstet, muligvis for aldrig mere at komme tilbage. Det forladte var – og det var en nødvendig væren; men ikke i sig selv rummende mere end sig selv. Derfor nyttesløs i sin nødvendighed.

Den proppethed som tilkæmpes gennem sejt systematisk arbejde, glider nu af, som det prøvede, som historien, der havde sin tid. Under arbejdet må interessen være levende, hvorved intensiteten vil stige for til sidst at blive herskende. Nødvendigheden af bestemmelserne afkastes for måske senere at finde en ny plads i en ny enhed. Men vigtigt er det, at præciseringsophobningen skabes på baggrund af intensitet. Det er her de selv samme præciseringer mister deres gyldighed. Efter tunge skridt måske; men så springet.

Som sagt rummer metoden uendelighedens labyrint, især hvis enhver svaghed opfanges med erkendelsens bestræbelse og dygtighed. I disse sammenhænge opfattes det eidoliske som centralt. Det er det perciperede og fantaserede, der uafbrudt må lede analysen – ikke nødvendigvis som eneherkende, men som den linie, der tegner forløbet. Tabes denne tråd opstår faren for, at billedet mister sin berettigelse og nødvendighed som medie.

Derfor er springet heller ikke uden det eidoliske; men den ballast, der har muliggjort springet, bliver tilbage. Den forbliver. En tilbagevenden er mulig. Igen og igen danner det grundlag. Fornyet arbejde. Og så.

Springer vi videre til tredie og her sidste indlevelseshånde – den praktiserende – ser vi, at den fordrer billedets materielle grundlag fra første begyndelse.

Det tomme lærred er ikke ukendt for én eneste udøver. Hvorfor så ikke også gøre det til det centrale udgangspunkt. En pensel bliver dypet og en ubestemmelighed bliver afsat. Konfrontationen er begyndt. Samtidig sættes den sjælelige parathed i gang, som reflekterer, associerer og kræver. Kræver nye indgreb, nye udkast. Som igen. Og så videre. Her arbejder den billedlige præcisering og indlevelse/fremtoning side om side. Hvert skridt er sårbart; men samtidig nødvendigheden og vejen bort fra den fornuftbetingede handling og tænkning mod umiddelbarheden, mod det punkt hvor motivet åbner sig og udøveren træder ind.

Lærredet bliver en øveplads. Måske fejles tilløbet. Måske bliver det kun en begyndelse, som senere tages op. Mulighederne er mange; men vejen kun én. Nemlig mod levende refleksion, aktion og forstærkning. De ting, der opstår, må vokse, blive intense og sig selv. Tilrive sig udkasterens opmærksomhed for endelig at opsuge ham selv.

Dette kræver en levende aktivitet – glidende – ofte endog i spring mellem instinktivitet og vurdering. Griber overbevidstheden ind snubler processen. Dette fordrer naturligvis, at øvelsen går over fortroligheden. at der arbejdes i kendt land. Den samme tilnærmelse gentages i udkast efter udkast.

For til sidst at forstærkes til det uudholdelige. Der bliver givet slip.

Det eidoliske aspekt har ikke her de store muligheder for at fortabe sig. Det er her og heri det hele foregår. Processen ville ikke kunne være foruden. Det er således også i denne den levende enhed tager sin start og får sin afslutning.

Billedskaben

Den inciterende nære ulighed i dobbeltheden som billedet frembærer, må ses på baggrund af de allerede antydede veje fra den eidoliske fremtoning. Dette er ikke forstået på de måde, at billedskaben er simpel udtryksdannende fortsættelse af den eidoliske fremtoning med sluttelig ende i gendannelsen – kunstigheden – billedet. Billedprodukternes forskelligartethed skal ikke kun ses på baggrund af skaberens personlige eidoliske verden, men også på baggrund af afgørende variationer i den skabende proces. Den følgende skitsering må naturligt følge fremtoningens mønster og vil derfor bære forenklingens form.

Deltagelsen er kilden i den skabende proces. Den indleven, medleven og udleven, hvormed kunstneren hengiver sig til sin eidoliske verden, indebærer de uudnyttede muligheder fravristelsen giver.

Levelsens menneskelige udnyttelse kan være højst forskellig, lige fra den ensidige bevidsthedstomme fordybelse til kroppens og bevidsthedens totale deltagelse. Dette betyder, at levelsen ikke betinger den stille meditation; men også går sammen med menneskelig aktivitet. Og dette er betingelsen for en del skabende udfoldelse. Her skal anledningen være usagt; men den spontante kunstner »ser« i sin egen bevægelse. Billedannelsen er del af levelsen. Der er således ingen grænser mellem den eidoliske levelse, kunstneren og billedfragmenterne indtil det endelige billedprodukt. I kunstnerens opslugte aktivitet opstår et billede. Et billede der vanskeligt løsriver sig fra det »sete«, som det ofte i sig selv finder dobbeltheden til. Ikke forstået på den måde, at det i sig selv er selvtilstrækkeligt; men blot at den skabende proces er så fremtrædende at billedets fragmenter i deres opståen straks bliver deltagende i den eidoliske levelse; men også alle andre indskydelser finder sin plads.

Såvel det værende i omverden som i indverden bliver deltagelse dog aldrig efter tilfældighedernes spil; men altid berammet af kunstnerens rådhedsrum inden for levelsen. Ikke styret af ham, men begrænset af ham.

Spontanisten vil leve i den tidløse tid, udfolde sig i og med sit billede.

Processen kan blive overskyggende; men ligeså meget det er ham under den skabende proces, ligeså fremmed fremstår det for ham derefter. Det der under skabelsen er enhed, udskiller og bliver uafhængige. Den skabende bliver beskuer over for et billedprodukt i undring.

I anden kunstnerisk skaben er selve den udtryksdannende proces ikke på samme måde en integreret del af levelsen. Her kommer billedets kunstighed

i dobbeltheden klarere ind. Der tales om motiv; men selv om det er valgt, hvad det næppe behøver at være, tjener det en større rolle end skuegenstand. I interesse, i koncentration trænger kunstneren sig på sit indre eller ydre motiv og bliver deltagende. Ofte i daglig omgang og øvelse nærmer kunstner og verden sig hinanden, altid i balance og aldrig med betagelse eller afsky som indgang. I denne lige-lige nærhed bliver de ét. Den meditative fordybelse ender i opmærksomhed – en kikken der nænsomt i berøringen indfanger det ubemærkede. Levelsens eidoliske aspekt bliver rigt i en forenkling, der dog intet har med den erfaringsmæssige præcisering at gøre. Men med usynlige tråde fæstnes en forenkling. Kikkeren formår at leve videre i denne enkelhed, formår at udelade præciseringen og i stedet overbringe det »sete« til lærredet. I sin umiddelbare nærhed til den eidoliske levelse fremstår billedet som en billedlig præcisering, der ikke modsvares af tilsvarende bevidsthedens præcisering – endnu. Indtryk og udtryk er nære begreber til denne skabende proces, nemlig i en forståelse der netop giver disse deres umiddelbarhed – uden belastninger af kunstnerens øvrige ballast. Han er nemlig kikkeren, om han så vender blikket mod omverden eller indverden, der ureflektet fæstner sig selv og sin verden til et lærred. I dybsindig enkelhed.

I en vis billedskabning synes inspirationen at vinde indpas. Levelsen bliver således i denne form ikke det eneste bærende for billeddannelsen, selv om den stadig er kilde til nydannelse; men også den abstrakte beåndethed bliver delagtig. Den billedskabende proces præges her af et vekselspil mellem levelse og oplevelse. En ide med klart udspring fra dagligdagens tanke – måske ufattelig – finder for eksempel sin begyndende konkrete eidoliske form. I anstrengelsen og bestræbelsen herpå glider kunstneren over i legende fantasi og iagttagelse – »seen«.

Det, som var anledning, er pludselig kun et ubetydeligt punkt for skaben. En proces er kommet i gang med snart en hengliden i levelsen og snart med indgriben og fastholden på baggrund af erfaring. Hele tiden bevares den fornuftige kontakt til sig selv – sig selv som udtryk for det bestående og forståelige. Og dog rives frynserne større i disse begrænsninger. Langsomt bevæger billeddannelsen sig bort fra det begribelige, bliver sin egen, ny og fremmed for den enkle ide. Den beåndede kunstner arbejder i én gang med pauser, hvor deltagelsen både er den opslugtes; men også er beskuerens analysen og optagen. I et snedigt veksepspil hvis ophør hviler på intuition og beslutning.

En fjerde billeddannende proces udspiller sig tydeligt på baggrund af fremtoningen. Den billedlige klarhed er derfor ofte kendetegnende. Men også her er den eidoliske levelse medbringende den intensitet, som er afgørende for billedets banebryden.

Med et klap åbner verdens uanede uendelighed og kunstneren går ind. Som netop antydnet behøver indgangen ikke at være farvet af letheden. Men indenfor lykkes det måske i et øjeblik at standse i eller blive standset af det

påfaldende – det som ikke er noget, men alligevel netop er – og fæstne dette i en begyndende eidolisk struktur. Netop som drømmen der i et ganske bestemt øjeblik skal gribes, hvis den ikke øjeblikket efter hengives til evig forglemmelse – så totalt at glemslen selv end ikke bemærkes. Lykkes det, indhales byttet og absurditeten opstår. Absurditeten står ikke som en nødvendighed; men formår kunstneren den eidoliske fremtoning uden at lade sig forstyrre af erfaringens forrådelse og kun fremmaner i en ren eidolisk interesse, så er oplevelsen sat på prøve. Erfaringens præcisering vil altid stå parat til at lokke det fangede ind i kendthedens masker, og det vil fremstå i gentagelsens ligeegyldighed. Men glider den eidoliske fremtoning frem uden lokketoner og skub, med forsigtig overvågende koncentration, fremstår en eidolisk dannelse, der i sin nærhed til levelsen næppe kan være uden en ny ærlighed og dermed også i kontrast til det umiddelbart acceptable. Fremtoningen vil tegne det eidoliske udtryk, som efterhånden vil stå i sin klarhed, som konklusionen på en billedtankerække. Snart skærende i sin klarhed, snart skærende pinagtigt i fornuften.

Den erfaringsmæssige præcisering formår ikke at omfange og opfatte det »sete« selv i det oplevede. Kun i sin billed-lighed er der accept, i den erkendelses- og følelsesmæssige dybde findes intet til mål. Den eidoliske levelse bliver således kun delvis, forstået på den måde, at det ydre eidoliske aspekt bliver fastslået, mens betydende aspekter står i det uvisse – vedblivende. Denne private oplevelse gendanner billedfilosoffen på lærredet. I omhyggelighed fortsætter han fremtoningen til eviggørelse og i den billedlige harmoni fremstår dens opgør og frigørelse fra den abstrakte bevidsthed. Billedets magt står i sin renhed over for erfaringens afmagt.

Billedkunst

Det billedskabende ligger i nærhed til den eidoliske fremtoning. Uafhængige i deres afhængighed er de næret af de samme kilder med samme ansporing, dynamik og bestemmelse. Der er tale om processer der er så nær tilknyttede hinanden, at fremtoningen og billedskaben i den konkrete situation ikke lader sig adskille. Alligevel fremstår fremtoningen som den grundlæggende, da den er nødvendig for menneskeligheden – det er billedskaben næppe. Dertil skal det dog føjes, at billedkunsten rækker længere, ja, ud over det individuelle og i al fald som Kunst rækker ind i det samfundsmæssige og dermed tiltager sig nye afgørende perspektiver. Disse får naturligvis igen individuelle psykologiske konsekvenser; men dette falder som sagt kun på kanten af denne fremstillings rammer.

Den eidoliske fremtoning er derfor at opfatte som den psykologiske baggrund for billedskaben. Og tillader vi os at søge en psykologisk forståelse af billedkunsten er den i princippet at finde i den eidoliske fremtoning, når den er relateret til billedkunst.

Selv om man ikke skal lade sig forlokke af beskrivelsens dimensioner og dermed overføre en tilsnigelse, som er velkendt som sådan, må det på trods være hensigtsmæssigt kort at konkludere fremtoningens billedskabende hovedmomenter.

Den eidoliske fremtoning ansføres af en intensitet, der finder sin styrke i sin generaliserende eneståenhed i forhold til personhistorien. Denne intensitet bæres op til den nødvendige fremtoningsgrad, hvori billedet også befinder sig. Altså vil billedet også gribe/indeholde/beherske denne intense sammentrækning af indtryk. Måske er de meget personlige og uberørende sine tilskuere; men sandsynligheden for det modsatte er. Initiativets greb, som dog igen er en indpusten liv, er ligeledes et moment, som lever med og ud i billedet. Formende det. Nærheden mellem liv og død er pygmalionsk. Til slut præciseringen i sin oprindelighed, hvor den søger den præcise eidoliske eller billedlige beskaffenhed af levelsens enhed. Det »sete« i billedet.

Men også tvivlen hviler som baggrund for kunsten – tvivlen på de valg vi har gjort og måske dog ikke kender. Tvivlen på det bestående. I fastholdelse og løsrivelse.

Billedet er del af denne tvivl. Et udkast fra et spil i den eidoliske verden. Således er en svag karakteristik af billedet en uundgåelighed i en billedskaben-forståelse. Dog skal det materielle endemål for udredningen ikke gøres til genstand for diskussion.

Vi kender alle billedet i billedkunsten. Stået over for det, inddraget i dets tryllering – i undring. En åbning – et strejf af klaring uden for-klaring. I sin hvilende sikkerhed eller søgende usikkerhed. Monument og incitament.

Billedet er sin egen verden. Rammes inde og gjort til sin egen enhed, der i sig selv og i forvejen udgør de tilstrækkelige og nødvendige momenter for levelse og oplevelse. Kun i det »sete« kommer den billedmæssige enhed til sin ret. Uden for lader analysen sig ikke afgrænse af denne ramme – her er enheden kun hypotetisk og kategorisk, ligesom enhver enhed i oplevelsen. Alligevel synes det også her naturligt at tale om billedet som helhed – en visuel præcisering, der ikke står i nødvendig afhængighed til historien og omgivelserne.

Kendtegnende for denne to-dimensionale virkelighed er af-bildningen. en kendthedsoplevelse hos beskueren som ofte ikke er nærværende, men delagtig. Ikke kop, men oftest med betydelige erkendbare momenter til fælles med nogle af vore eidoliske oplevelser. Altid står vi over for billedet med en parathed i vor erfaringsmæssige baggrund; men her med den forskel fra vor øvrige omverden, at billedet ikke er liv/funktion i sig selv; men udelukkende gør sig gældende gennem visuel hengiven og optagen. Denne materielle genleven og genopleven, som kun har sin gennem øjet, har givet sin oprindelse i den eidoliske fremtoning, som jeg i det foregående har belyst det; men også i beskuelen og oplevelsen af billedet er den eidoliske verden dern grundlæggende baggrund. Her fremstår ligheden som indgang til billedet og uligheden som intensiteten, der åbner indgangen. Ligheden som

uligheden er ligelige betingelser for at billedet kommer ind til beskueren og bliver deltagende i den eidoliske verdens forandring.

Billedet kommer og vedkommer således kun beskueren gennem det »sete«, hvis det da ikke blot bliver offer for gentagende intellektuel analyse. Sammen med beskueren fremtræder undring, forundring og beundring. I intensiteten påkaldes en præcisering; men taget glipper. Strejft af klaring uden forklaring. I interessens anstrengelse magter vi som beskuer ikke at fatte billedet. Det ligger udenfor rækkefølghed. Vi mærker det. Måske oplever og fatter vi billedet på et niveau, men samtidig næres vi af utilstrækkeligheden. Det ubegribelige kræver overskridelse. Men netop den eidoliske fremtoning og dermed billedets præcisering er det problematiske trin for billedkunsten. Den lader sig ikke umiddelbart gennemføre. Vi har i vor øvrige omgang med omverden »valgt« en erfaringsmæssig præcisering, der ikke giver de tilstrækkelige betingelser for oplevelsen af billedet, og derfor skærer billedet med sin kontrast til vore netop værende forudsætninger – såvel intellektuelt som følelsesmæssigt. Ubegribeligheden fremstår som væsentligt aspekt i forholdet mellem billedkunsten og beskueren. Helheden i den levende intensitet og manglende formåen er provokerende i sin blanding af afsky og tiltrækkende besnæren. Billedet bliver incitament til fornyet eidolisk fremtoning, der i sine kommende præciseringer indgriber revolutionerende på det bestående. En gammel eidolisk verden får ny lys eller fremstår i nyt lys. Det gamle bliver nyt. Billedet giver vejen til de uudnyttede muligheder.

Men dette sker på billedets betingelser. Fremstående som et svar på tvivlen som en ihærdighed mod klarheden, modtager beskueren et bud på en specifik del af vor fælles eidoliske verden. Maleren bliver øjnenes lærerester. Billedet en ny vej til verden.

Således slutter billedet øjets ring af kraft sig ind i en ny – eller mange. Billedet, det kom af øjet, går nu samme vej, og hvad der for den enkelte var vigtigt bliver nu et perspektiv for alle.

Bjergbækken hører op, hvor floden begynder; og til dette store samfundsvæsen bærer den livets strøm uden at hævde noget ejendomskrav på floden, der ligger uden for dens eget jeg.

Tao Te King